

Valdeltagande i förändring

*Cathrin Andersson
Martin Bennulf
Anders Bruhn
Mats Ekström
Per Hedberg
Jan Teorell
Anders Westholm
Redaktör Erik Amnå*

Demokratiutredningens forskarvolym XII

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 1999:132

SOU och Ds som ingår i 1999 års nummerserie kan köpas från Fakta Info Direkt.

Beställningsadress: Fakta Info Direkt, Kundservice
Box 6430, 113 82 Stockholm
Tel: 08-587 671 00, Fax: 08-587 671 71
E-post: order@faktainfo.se

Grafisk formgivning: Susan Nilsson, Jupiter
Elanders Gotab, Stockholm 1999

ISBN 91-7610-767-1
ISSN 0375-250X

Förord

Ett av Demokratiutredningens uppdrag är att summera och värdera de senaste årens demokratiutredningar och demokratiforskning, ett annat att stimulera det offentliga samtalet om demokratin. Av de skälen har redan åtskilliga demokratiforskare medverkat på våra temaseminarier runtom i landet liksom i flera av våra debattorienterade småskrifter. Av de skälen har också den här boken kommit till.

Det här är en av tretton böcker där drygt ett hundra forskare inom samhällsvetenskap och humaniora belyser olika aspekter av den svenska folkstyrelsens utveckling. Författarna är verksamma inom drygt tio vetenskapliga ämnesområden. Artiklarnas vetenskapliga kvalitet har vanligtvis säkerställts genom att författarnas kollegor granskat dem inom ramen för institutionernas forskarseminarier. Författarna till den här boken har dessutom hållit särskilda seminarier där de granskat varandras texter.

Forskarvolymerna har tillkommit efter en genomgång av den demokratirelevanta forskning som pågår på universitet och högskolor. En del forskare har ombetts att redovisa forskningsläget jämte sina egna, pågående eller nyligen avslutade studier. Andra har fått uppdraget att genomföra studier inom områden som forskningen eftersatt men som Demokratiutredningen behöver kunskap om. Tack vare att nästan alla som blivit ombedda också lämnat ett bidrag har denna breda, om än långt ifrån fullständiga exponering av våra kunskaper om demokratin blivit möjlig. Att forskarna ser det som en del av sin yrkesroll att leverera underlag för det offentliga samtalet är värt att notera med tillfredsställelse. Inte för att forskarna skulle sitta inne med alla svaren. Men för att deras olika teoretiska infallsvinklar och verklighetsbilder kanske kan göra det politiska samtalet mer insiktsfullt. Det är en mångfald som komplicerar.

Valdeltagande i förändring

När det allmänna valet 1998 var över stod det klart att valdeltagandet sjunkit med 5 procentenheter, till 81,4 %. Det talades om ett

brott i en trend som hållit i sig i flera årtionden; sedan 1960 hade valdeltagandet varit mellan 85 % och drygt 90 %.

Demokratiutredningen erhöll ett tilläggsdirektiv (Dir. 1998:100) med uppdrag att söka klarlägga vad det var som hade hänt. Genom en offentlig upphandling inbjöd vi ett tiotal vetenskapliga institutioner i landet att inkomma med förslag. Kommittén ville försöka förstå 1998 års val genom att dels belysa både valrörelse och valdeltagande, dels jämföra med tidigare val samt dels ta hjälp av flera olika metoder och ämnesteoretiska perspektiv. Tre anbud valdes ut. Den ena representerade en lång serie av statsvetenskapliga valundersökningar, den andra utgick från Maktutredningens statsvetenskapliga intervjuundersökningar och den tredje företrädde en mer sociologiskt orienterad media- och kommunikationsvetenskaplig ansats. I fyra olika kapitel redovisas här dessa studier. För sammanfattningar av dem hänvisas läsaren till:

sidorna 65-68 för *Mats Ekströms* och *Catbrin Anderssons* studie av hur medialiserad valrörelsen 1998 var i jämförelse med valrörelserna 1960 och 1979;

sidorna 117-123 för *Martin Bennulfs* och *Per Hedbergs* härledning av valdeltagandets sociala och politiska rötter;

sidorna 186-187 för *Anders Westholms* och *Jan Teorells* analys av väljarnas bevekelsegrunder; respektive till

sidorna 259-261 för *Anders Brubns* undersökning om ungdomars syn på valet.

I fem olika bidrag redovisas här studierna. Sist i varje kapitel sammanfattar författarna sina huvudresultat.

I samarbete med Justitiedepartementet och Rådet för utvärdering av 1998 års val har vi också hållit ett särskilt symposium om 1999 års EU-val. Syftet var att ge några internationella forskarperspektiv på hur svenskarnas valdeltagande utvecklas. De utländska föreläsarna var professorerna Cees van der Eijk från Amsterdam, Brigid Laffan från Dublin, Pippa Norris från Harvard, Herman Schmitt från Mannheim och Richard Sinnott från Dublin. Temat var *Citizen Participation in European Politics*. Under den titeln publicerar vi också föreläsningarna i småskrift nr 32.

Som brukligt i våra skrifter har Demokratiutredningens ledamöter inte tagit ställning till bokens innehåll. Författarna ansvarar själva för sina bidrag.

Erik Amnå
Huvudsekreterare

Innehåll

NÄR VÄLJARNA SKALL MOBILISERAS. VALRÖRELSEN 1998 I ETT JÄMFÖRANDE PERSPEKTIV	7
Mats Ekström och Cathrin Andersson	
UTANFÖR DEMOKRATIN. OM DET MINSKADE VALDEL- TAGANDETS SOCIALA OCH POLITISKA RÖTTER	75
Martin Bennulf och Per Hedberg	
ATT BESTÄMMA SIG FÖR ATT VARA MED OCH BESTÄMMA. OM VARFÖR VI RÖSTAR – ALLT MINDRE	137
Anders Westholm och Jan Teorell	
UNGDOMARNA, POLITIKEN OCH VALET	205
Anders Bruhn	
FÖRFATTARPRESSENTATIONER	267

När väljarna skall mobiliseras

Valrörelsen 1998 i ett jämförande perspektiv

Mats Ekström och Cathrin Andersson

Inledning

Politiska system uppslukas av en strukturell legitimitetskris, skakas av återkommande skandaler, är fundamentalt beroende av mediebevakning och personaliserat ledarskap samt isoleras alltmer från medborgarna (Castells 1998 s. 16).

Så karakteriserar Manuel Castells politikens nuvarande tillstånd i sitt stora verk om samhällets omvandling i det han kallar "Informationsåldern". Den bild som Castells ger av politiken är inte unik. Många andra har gjort liknande iakttagelser.

I denna studie skall vi undersöka valrörelsen inför det svenska riksdagsvalet 1998. Det är valrörelsen så som den utspelas i och formas av medierna – den *medialiserade valrörelsen* – vi koncentrerar oss på.¹ Vi undersöker valrörelsen som ett konkret uttryck för sådana förhållanden som Castells pekar på, förhållanden som handlar om medborgarnas relation till det politiska systemet. Medialiseringen har i detta sammanhang en grundläggande betydelse. Det politiska systemets legitimitet påverkas självklart också av andra, av medierna relativt oberoende förhållanden.² Dessa tas dock inte upp i denna uppsats.

När valdeltagandet i Sverige i det senaste riksdagsvalet gick ner till 81,4 % beskrevs detta som ett trendbrott, detta med tanke på att vi i Sverige sedan 1960 haft ett valdeltagande mellan 85 % och drygt 90 %. Det återstår att se i vilken mån denna nedgång var tillfällig eller inte. En sak är klar, det finns inte en, och knappast heller några få, enkla förklaringar till ett minskat valdeltagande. Medborgarnas benägenhet att delta i de politiska valen påverkas av en rad samverkande förhållanden, såväl strukturella och långsiktiga trender som

mer tillfälliga konkreta händelser. Vi gör i denna studie inga som helst anspråk på att kunna ge en enkel förklaring till varför valdeltagandet just 1998 gick ner med så mycket som drygt 5 % enheter. Vår ambition begränsar sig till att analysera valrörelsen med avseende på sådana förhållanden som har en *grundläggande* och *långsiktig* betydelse för politikens legitimitet, medborgarnas relation till politiken och mer specifikt deras benägenhet att delta i politiska val. Vi ställer följande frågor: Vad karakteriserade denna valrörelse så som den utspelade sig i medierna? Vilka bilder av politiken var särskilt framträdande? Hur tilltalades medborgarna? Vilka relationer etableras mellan medborgare och politiker? På vilka sätt *kan* valrörelsen ha bidragit till ett minskat valdeltagande? Finns det några viktiga skillnader mellan denna och tidigare valrörelser som skulle kunna förklara ett minskat valdeltagande?

Det mesta talar för att valrörelser – med den omfattande mediebevakningen och de politiska partiernas alltmer professionaliserade kampanjarbete som viktiga ingredienser – starkt bidrar till att mobilisera väljare och öka medborgarnas politiska engagemang (jfr Esaiasson 1990, Isotalus 1998). Men valrörelserna kan samtidigt verka i motsatt riktning. Under valrörelserna manifesteras (och fördjupas?) politikens strukturella legitimitetsproblem på ett särskilt tydligt sätt. Här finns således en dubbelhet.

Vår studie är en kritisk studie så till vida att vi försöker identifiera sådana mekanismer som sannolikt bidrar till att minska snarare än öka medborgarnas tilltro till det politiska systemet. Vi har således inga som helst ambitioner att göra en heltäckande beskrivning av valrörelsen 1998. Studien skall inte heller tolkas som ett argument för att politikens medialisering och valkampanjernas professionalisering generellt lett till ett minskat valdeltagande. Inget vore mer felaktigt än att påstå detta. Vi vill betona detta särskilt. Det är tvärtom ett faktum att den period, 1968–1985, då vi i Sverige hade det högsta valdeltagandet (runt 90%), sammanfaller med den period då de mediedominerade valkampanjerna utvecklades (Esaiasson 1990). Under denna period flyttar valrörelserna in mer och mer i medierna, journalistiken blir alltmer aktiv och utnyttjar sin makt att regissera och påverka den politiska debatten. De politiska partiernas kampanjer blir samtidigt allt mer omfattande och professionaliserade. Det är också under denna period som opinionsinstituterna får en avgörande roll i valrörelserna och bidrar till att skärpa kampen om opinionerna. Antalet tidningsartiklar som baserades på opinionsmätningar ökade starkt under 1960- och 70-talen och ända fram till mitten av 80-talet, men därefter har ökningen inte fortsatt (Holmberg & Petersson

1998). Även om förhållanden naturligtvis kan sammanfalla utan att det ena är ett resultat av det andra, talar det mesta för att denna utveckling sammantaget är en av de viktigaste strukturella förklaringarna till att valdeltagandet under 60-talet ökade till närmare 90 % och sedan låg kvar där fram till valet 1988.

För att få ett historiskt perspektiv på valrörelsen 1998 har vi valt en komparativ ansats där vi jämför 1998 med valrörelserna i medierna 1960 och 1979. Vi har inga ambitioner att följa utvecklingen över tid under flera decennier. Med denna ansats vill vi emellertid undvika risken att man lyfter fram vissa aspekter som typiska nutida fenomen fast de i själva verket kanske inte alls representerar något nytt. 1960 och 1979 är strategiskt valda fall som skall fungera som kontraster till 1998. 1960 var det första s.k. TV-valet och ett val då också valdeltagandet gick upp mycket kraftigt (från 77,4 % till 85,9 %). 1979 har vi valt som ett av flera val under 1970-talet då valdeltagandet låg på rekordhög nivå (över 90 %), då politikens medialisering nått långt, då valrörelserna, och den allt hårdare kampen om opinionerna, i stor utsträckning utspelade sig i medierna (Esaïasson 1990).

Några hypoteser

I vår studie har vi utgått från fyra hypoteser om hur valrörelsernas karaktär och politikens medialisering kan påverka medborgarnas relation till politiken. Vi kommer inte att testa dessa hypoteser i strikt mening, men de har varit vägledande för våra analyser. Var och en av dessa hypoteser innehåller två led: dels antaganden om valrörelsernas karaktär, dels antaganden om hur detta kan påverka medborgarna. I denna studie kan vi dra slutsatser om det första ledet i varje hypotes, men inte det andra. Vi kan dra slutsatser om vilka bilder av valrörelsen och politiken som medborgarna möter i medierna. Massmedierna erbjuder medborgarna olika sätt att förstå politiken, sätt att tänka om och relatera till politiken. Frågan om hur människors föreställningar och handlingar konkret påverkats av den medialiserade valrörelsen 1998 ligger dock utanför denna studie.

Hypotes 1: I valrörelsen 1998 var det mer oklart än tidigare vilka politiska alternativ som fanns att ta ställning till – vad som egentligen stod på spel. De värderingsmässiga skillnaderna mellan partierna var oklara, liksom skillnaderna mellan partiernas lösningar på de viktiga samhällsfrågorna. Det saknades också tydliga regeringsalternativ. Detta var ett resultat av samspelet mellan politik och journalistik i en specifik social och politisk situation. Valrörelsen i medier-

na kom i huvudsak att handla om annat än värderingsskiljande sakfrågor. Ur medborgarnas perspektiv kan detta ha bidragit till att förstärka osäkerheten och upplevelsen av att det ändå inte gör någon skillnad.

Hypotes 2: Under valrörelsen 1998 fick negativa bilder av politiken ett mycket stort utrymme i medierna, detta genom berättelser om politiska skandaler, bilder av politiken som käbbel och uttryckt misstro mot politiken. När medborgarna framträdde i medierna fick de ge röst åt missnöje och misstro, samtidigt som medborgare mera sällan framträdde i roller som politiskt intresserade och engagerade. Genom mediernas och journalistikens sätt att fungera, men också politikernas anpassning till medielogiken, kom dessa bilder av politiken att få stort genomslag. När dessa fungerat som modeller för medborgarnas sätt att förstå politiken kan de ha minskat motivationen att delta i valen och/eller ökat motivationen att i protest vända det politiska systemet ryggen.

Hypotes 3: Politikens medialisering har inneburit att den politiska debatten under valrörelser i allt större utsträckning fått karaktären av mer eller mindre underhållande attraktioner, iscensatta konfrontationer och personliga uppträdanden. Så kallat politiskt käbbel, olika typer av pseudofrågor, enskilda uttalanden och uppträdanden, dominerar bilden av politiken. Politiken blir till ett mer eller mindre underhållande skådespel. Detta kan för medborgarna bidra till att det upplevs som både svårare och mindre viktigt att ta ställning för ett bestämt parti och gå och rösta.

Hypotes 4: Under valrörelser kommunicerar politikerna med väljarna delvis inom ramen för det vi kan kalla den strategiska marknadsföringens kommunikationsform. Det som för politiker framstår som kortsiktigt rationellt (olika strategier för att vinna väljare och påverka opinionen) bidrar långsiktigt till att minska förtroendet för politiken. Medborgarna tilltalas som objekt för övertalningskampanjer och uppfattar politiker som strateger. Medborgarna tenderar att förhålla sig till politiken med kritisk distans och misstänksamhet. Denna form av politisk kommunikation är en viktig grund för politisk cynism.

Hypoteserna ovan riktar uppmärksamheten på olika mekanismer, som hänger samman med politikens medialisering. Dessa betraktar vi som tendenser som kommer till olika uttryck i olika sociala och politiska situationer. Vissa aspekter av politikens medialisering kan, paradoxalt nog, bidra till ett ökat valdeltagande i en situation, i ett historiskt skeende, för att i en annan situation verka i en motsatt riktning och bidra till ett minskat valdeltagande. Iscensatta dramati-

serade debatter mellan partiledare kan t.ex. i en situation bidra till att öka intresset för politiken, men i en annan situation förstärka de tilltalade åskådarnas leda och likgiltighet inför en politisk debatt som upplevs som skådespel och tomt prat.

Metod och material

Denna studie begränsar sig till analyser av politiken i medierna, närmare bestämt press och TV. Vi har studerat de bilder av politiken som medborgarna möter i egenskap av mediepublik. Vi har inte haft möjlighet att studera torgmöten, valaffischer, direktreklam etc., vilket naturligtvis i en mening kan ses som en begränsning. Samtidigt är det i huvudsak genom TV, tidningar och radio medborgarna möter politiker och tar del av den politiska debatten. Av praktiska skäl har vi valt bort radio- och regionala TV-program då materialet annars hade blivit för stort.

Det material som studerats omfattar press och TV och kan sammanfattas i följande:

1. Samtliga artiklar som knyter an till valrörelsen, detta i fem tidningar (Nerikes Allehanda (NA), Svenska Dagbladet (SVD), Dagens Nyheter (DN), Expressen (EXP) och Aftonbladet (AB)) de två sista veckorna före respektive val (1960, 1979 och 1998). För 1960 består materialet av 56 artiklar, för 1979 av 385 artiklar och för 1998 av 337 artiklar.
2. De artiklar i dessa tidningar som faller utanför dessa två veckor men som handlar om något av de specialprogram som televisionen gjorde under valen (partiledarintervjuer, debatter etc.).
3. Nyhetssändningarna i SVT (Rapport och Aktuellt) samt TV4 (Nyheterna) två veckor före valen. 1960 fanns enbart Aktuellt som dessutom hade en mycket begränsad valbevakning. 1979 fanns Rapport och Aktuellt och 1998 samtliga tre program. Vi har koncentrerat oss på en huvudsändning per kväll och program. Sammanlagt består materialet för 1979 av 91 nyhetsinslag och för 1998 av 90 inslag.
4. I stort sett samtliga specialprogram (partiledarutfrågningar, debatter etc.) som SVT och TV4 gjort inför valen, dock begränsat till rikstelevisionen. Regionalprogram har exkluderats.

Analyserna i detta bokkapitel uppmärksammar vissa delar av detta material mer än andra. TV tas t.ex. upp mer än tidningarna. Studien bygger på en kombination av kvalitativa och kvantitativa text- och programanalyser³. Vi betraktar de studerade texterna som ett resul-

tat av olika val som har betydelse för vilka innebörder politiken och valrörelserna får, vad politiken kommer att handla om och vilka tolkningar av politiken som de erbjuder läsaren/tittaren. Texterna är i den meningen ett resultat av skapande verksamhet. När vi säger *skapar* och *skapande* menar vi naturligtvis inte att journalistiken hittar på eller fabricerar utan grund. Vad vi menar är att journalistiken (och medierna generellt) inte utgör neutrala institutioner, utan tvärtom institutioner vars mer eller mindre invanda arbetssätt, tolkningar, dramatiseringar och iscensättningar har betydelse för politikens innebörder i mediasamhället.

I de analyser vi arbetar med utgår vi från bl.a. följande frågeställningar:

- Vad handlar texterna/programmen om och vad handlar valrörelserna och politiken (i medierna) om? (Vad förmedlas t.ex. i rubriker och ingresser och vilken berättelse är det som berättas?)
- Vilka händelser rapporteras och vilka händelser får särskilt stort utrymme?
- Hur iscensätts dessa händelser?
- I vilka roller iscensätts politiker och väljare? I vilka roller får de uttala sig och vilka roller anpassar de sig till? Hur beskrivs och kommenteras de av journalistiken?
- Vilka relationer mellan politiker och väljare skapas genom texter/program?
- Vad har texterna/programmen för implikationer för dem som använder dem och förstår politiken och valrörelserna med hjälp av dessa texter?⁴

Vad var det som stod på spel?

Allt fler medborgare tycker att S och M är två ganska likvärdiga val, ungefär som Pampers eller Libero (Expressen 11/9 1998).

Under valrörelsen 1998 hördes vid upprepade tillfällen röster som sa att valtemperaturen var låg och att valrörelsen var tråkig. När den s.k. ”affären” med Schymans städhjälp kommenterades i TV4:s nyhetsstudio gjorde journalisterna bl.a. följande analys:

- Rätt intressant att det behövs en sån här affär för att höja valtemperaturen.
- Jaa det kanske säger något om valrörelsen i allmänhet.

Sådana sätt att beskriva valrörelsen kan naturligtvis syfta på olika saker – att det saknades riktigt stora avgörande valfrågor, att partierna inte gjorde några nya utspel, att debatten mellan partiledarna inte riktigt ville hetta till, eller att valresultatet framstod som relativt givet på förhand och att spänningen därför uteblev. En sak vågar vi dock påstå. Det som höjer valtemperaturen i samtidens valrörelser är händelser som från början är, eller har förutsättningar att bli, mediehändelser.

En tänkbar förklaring till det minskade valdeltagandet 1998 är att alternativen i politiken framstod som mycket otydliga och att det var oklart vad som egentligen stod på spel. En valrörelse med tydliga regeringsalternativ att ta ställning till, med betydelsefulla frågor som tydligt särskiljer de olika partierna och där det dessutom framstår som jämnt och spännande in i det sista, torde motivera fler att gå och rösta än en valrörelse där det motsatta gäller (förutsatt att allt annat är lika). En valrörelse av det första slaget kan bidra till både osäkerhet om alternativen och en känsla av att det ändå inte gör någon skillnad.

Det är naturligtvis inget nytt att väljare är osäkra och har svårt att se skillnader i politiken. Röster som uttrycker sådana erfarenheter har kommit till uttryck i medierna under alla de tre valrörelser vi studerat. Mycket tyder dock på att denna osäkerhet ökat, delvis som en konsekvens av att människors av traditionen ärvda tillhörigheter till större kollektiv och ideologier minskat i betydelse, men säkerligen också beroende på att skillnaderna i politiken inte är så tydliga som de varit. Undersökningar har visat att andelen osäkra och rörliga väljare ökat. I en situation då många väljare är osäkra när valrörelsen inleds får sannolikt valrörelsens karaktär särskilt stor betydelse. Valrörelsen kan antingen motverka eller förstärka denna osäkerhet.

Vi skall här argumentera för att valrörelsen 1998 präglades av avsaknaden av tydliga regeringsalternativ och frånvaron av tydligt värderingsskiljande sakfrågor. Vi baserar detta på en analys av valrörelsen så som den utspelades i vissa utvalda medier. Låt oss påpeka att vi inte tar ställning till om denna valrörelsens karaktär främst berodde på politiken eller medierna. Politiken har förändrats i viktiga avseenden. Blockpolitiken är mer eller mindre borta. Samarbeten i olika politiska konstellationer har varit ett viktigt inslag i svensk politik under senare år (jfr Lewin 1998). Det politiska handlingsutrymmet har överlag minskat. Det har skett en likriktning i politiken och alternativa politiska utopier har förlorat i trovärdighet, osv. Men även medialiseringen kan som vi skall se (i detta och i följande av-

snitt) delvis bidra till att det blir svårare att urskilja de sakpolitiska skillnaderna mellan olika partier. Mediernas sätt att fungera kan åtminstone förstärka en politisk otydlighet (en upplevelse av att alla säger samma sak, att skillnaderna är vaga och att ingen har något nytt att komma med) som har sina rötter i förändringar inom den politiska sfären.

Om regeringsfrågan i valrörelserna

I detta avsnitt skall vi undersöka vilka bilder man fick av regeringsalternativen om man följde valrörelsen i de medier vi studerat. Vi ställer två frågor: I vilken utsträckning fanns någorlunda tydliga regeringsalternativ att ta ställning till? I vilken utsträckning framstod valet som ovisst och spännande alternativt redan klart på förhand? I nästa avsnitt undersöker vi i vilken utsträckning valrörelserna i medierna erbjöd medborgarna tydliga sakfrågor och tydliga ideologiska eller värderingsmässiga positioner att ta ställning till. För att få ett perspektiv på valrörelsen 1998 jämför vi den med valrörelsen 1979 (och delvis även 1960).

Under valrörelsen 1979 präglades den politiska debatten av blockpolitiken. Inte så att en enad vänster under hela valrörelsen stod mot en enad höger, tvärtom var de s.k. sprickorna inom det borgerliga blocket ett återkommande tema i medierna. Även då sprickorna togs upp relaterades dock detta till frågan om det skulle bli en socialdemokratisk eller borgerlig regering. Under valrörelsens sista dagar gjorde också de borgerliga partierna tydliga markeringar för att visa att de representerade ett enat alternativ till en socialdemokratisk regering.

När resultaten från opinionsundersökningarna redovisades i medierna ställdes vänstern (s och vpk) mot det borgerliga blocket (c, fp och m). Opinionsciffrorna talade för en ovisst utgång av valet och i medierna blev den jämna slutstriden stora rubriker. En vecka före valet hade t.ex. Nerikes Allehanda följande rubrik på förstasidan: *16 305 röster – så lite skiljer blocken enligt Sifo*. I artikeln kunde man sedan läsa att det ”hängar på 16 305 röster vilka som vinner valet”. Det var då inte frågan om vilken partiledare eller vilket parti som skulle vinna utan vilket block. I Expressen samma dag presenterades opinionsciffrorna som en kamp mellan blocken. Rubriken var: *175 mot 174*. I artikel efter artikel, i nyhetssändning efter nyhetssändning, återkom den avgörande frågan: Skulle vänstern eller det borgerliga blocket vinna valet?

1979 fanns tre tänkbara alternativ i regeringsfrågan, beroende på valresultaten. Det första alternativet var en socialdemokratisk regering. Opinionssiffrorna visade att socialdemokraterna tillsammans med vänsterpartiet mycket väl kunde få majoritet i riksdagen. Även om s och vpk strävade efter att profilera sig gentemot varandra under valrörelsen, talade allt för att vpk skulle stödja en socialdemokratisk regering. I den stora slutdebatten ett par dagar före valet framstod de två partierna som enade i sin kritik mot de borgerliga partierna. Det andra alternativet var en borgerlig trepartiregering med stark tyngdpunkt åt höger. Vem som i så fall skulle bli statsminister var mycket beroende på valresultatet. Det tredje alternativet var mittenalternativet. Under valrörelsen gjorde de två mittenpartierna flera gemensamma "utspel". Knappt två veckor före valet presenterade centern och folkpartiet ett gemensamt program som fick stor uppmärksamhet. Efter valet var det tänkbart att mittenpartierna antingen bildade en minoritetsregering eller att de blev en stark del i en borgerlig trepartiregering med Ullsten eller Fälldin som statsminister.

I valet 1979 erbjöds medborgarna relativt tydliga alternativ att ta ställning till, regeringsfrågan stod verkligen på spel, och det var spännande in i det sista. Valrörelsen 1998 utgör en tydlig kontrast till detta. Det var oklart vilka regeringsalternativ som medborgarna hade att ta ställning till. Med stöd från resultaten av opinionsundersökningarna som publicerades den sista veckan före valet konstaterades att det med all sannolikhet skulle bli en ny socialdemokratisk regering utan egen majoritet i riksdagen. Något gemensamt borgerligt alternativ presenterades inte och inte heller något mittenalternativ. Jämfört med 1979 präglades valrörelsen över huvud taget i betydligt mindre utsträckning av den traditionella uppdelningen mellan ett block till vänster och ett till höger. Den fråga som lyftes fram i medierna i synnerhet sista veckan före valet var inte om det skulle bli en vänster eller högerregering (eller möjligen en mittenregering), utan i stället vem Göran Persson skulle välja att samarbeta med efter valet; vänsterpartiet, miljöpartiet, centern eller kanske kristdemokraterna. En röst på socialdemokratin kunde således, om man tog denna debatt på allvar, vara en röst på en regering som samarbetade med alltifrån vänsterpartiet till kristdemokraterna, två partier som på många punkter representerar varandras motsatser i svensk politik. Även 1998 presenterade medierna naturligtvis i vissa fall ett borgerligt alternativ (se t.ex. Expressen 18/9). Men detta alternativ framstod som oklart och fick över huvud taget ingen framträdande plats i valrörelsen.

Frågan om vem Göran Persson skulle samarbeta med efter valet 1998 togs upp vid upprepade tillfällen i nyhetssändningarna under valrörelsens slutskede. Journalisterna spekulerade åt olika håll. Typiskt för dessa spekulationer var att de dels tog utgångspunkt i opinionsciffrorna, dels i partiledarnas uttalanden och uppträdanden i medierna (särskilt i TV). Spekulationerna var ett uttryck för politikens personifiering så till vida att de ofta handlade om samarbete mellan personer.

Fyra dagar före valdagen arrangerade TV4 en debatt mellan partiledarna. Debatten blev en av huvudnyheterna i TV4:s nyhetssändning samma kväll. I studion intervjuade programledaren en av redaktionens egna journalister. Den senare ägnade stor del av sina kommentarer åt att spekulera kring vilken regering det skulle bli efter valet. Han refererade till opinionsundersökningarna och slog fast att "Gudrun friade" till Göran Persson som å sin sida sökte samarbete med både vänstern och de borgerliga. Två dagar senare kommenterade samma journalist partiledardebatten i Sveriges television. Han fick då följande fråga av sin kollega: "Jaa Lasse hur oeniga är dom borgerliga partierna?" Hans svar var att de var oense om mycket och Göran Persson "kunde bara luta sig tillbaka säga, se på dom ...". Persson sägs också ha varit "mildare" och "vänligare" i tonen mot Gudrun Schyman, vilket påstås dölja de sprickor som finns mellan dem. Journalisten konstaterar vidare att "vi får den svagaste socialdemokratiska minoritetsregeringen i modern tid."

I Aktuellt den 13/9 var detta en av sändningens huvudrubriker: "Vem skall stödja vem efter valet? En central fråga inför valkampjernas sista vecka". Något svar på denna fråga kunde man emellertid inte presentera för väljarna. Två dagar senare (15/9) tar Aktuellt upp frågan igen. I en av sändningens huvudrubriker antyds nu att Alf Svensson och kristdemokraterna kan bli det parti som socialdemokraterna skall samarbeta med efter valet. I inslaget sägs att Svensson nu gått framåt så mycket att han kan "peta undan vänsterpartiet som tänkbar samarbetspartner med socialdemokraterna". Som påannons till ett reportage sägs vidare: "Efter valet kan tidigare otänkbara koalitioner bli möjliga". I reportaget påstår sedan journalisten att det blir allt tydligare att socialdemokraterna "inte vill ha med vänsterpartiet att göra ...". Några klipp från uttalanden av finansminister Åsbrink används för att stödja påståendet. När detta är sagt, och reportern dessutom slagit fast att "centerpartiet stängt dörren ordentligt" (ett påstående som verifieras genom ett klipp från en TV-intervju) konstaterar reportern att den stora frågan är vart socialdemokraterna nu skall vända sig. Eftersom även folkpar-

tiet markerat att de inte vill samarbeta med socialdemokraterna återstår enligt reportern kristdemokraterna. Allt kan bli möjligt, säger reportern, och hänvisar till att kd och s har mycket gemensamt och att Svensson ”minsann inte stängt några dörrar”. Inslaget präglas dels av journalistens spekulationer fram och tillbaka, dels av att journalisten använder enskilda uttalanden från partiledarna, hämtade från olika sammanhang, för att underbygga sin argumentation. Särskilt mycket sakupplysningar om de olika partiernas politik får inte tittarna.

De bilder som gavs av regeringsfrågan i medierna var inte sällan motsägelsefulla. Ena stunden kunde vi läsa att det inte kunde bli frågan om något samarbete mellan Persson och Schyman, och i nästa stund kunde vi läsa att Persson satsade på en allians med vänstern (jfr t.ex. Expressen 17/9 och 18/9). Denna motsägelsefulla bild berodde sannolikt på åtminstone tre saker: För det första att socialdemokraterna valde att inte ge tydliga besked och att blockpolitiken inte längre var en självklar utgångspunkt.⁵ För det andra att man kunde tolka Perssons uttalanden på olika sätt eftersom man lade olika innebörder i begreppet samarbete utan att detta klargjordes i rapporteringen. Ibland handlade det om regeringssamarbete och ibland om ett samarbete utan att vänstern satt i regeringen. För det tredje, och inte minst viktigt, präglades journalistiken av ett spekulerande fram och tillbaka (jfr Isotalus 1998). I ett sådant spekulerande, där journalisterna själva tolkar möjligheterna av samarbete, och tolkar innebörderna i politikernas uttalanden, är det naturligtvis möjligt att komma till helt olika slutsatser.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att det var mycket oklart vilka regeringsalternativ som väljarna egentligen hade att ta ställning till. En röst på socialdemokraterna kunde också vara en röst på en regering som orienterade sig åt så radikalt olika partier som vänsterpartiet och kristdemokraterna. I medierna gavs helt olika bilder av Perssons förhållande till de olika partier som nämndes i dessa diskussioner. Samtidigt kan man säga att utgången av valet i stor utsträckning framställdes som klar på förhand. Det var knappast en spännande kamp mellan olika politiska riktningar. Inför valdagen var inte frågan om vi skulle få en höger- eller vänsterregering. Frågan var snarare om kd skulle gå framåt så mycket som opinionsmätningarna visade, om fp skulle gå bakåt så mycket som mätningarna visade osv.

I dessa två olika politiska situationer, 1979 och 1998, var opinionsundersökningarna en viktig del. Men de kan mycket väl ha haft helt motsatta effekter på medborgarnas engagemang och benägenhet

att gå och rösta. 1979 förstärkte sannolikt opinionsundersökningarna spänningen inför valet. Det var genom dessa vi kunde se att blocken stod mot varandra i en jämn kamp. 1998 visade opinions-siffrorna något annat. De blev en del i en valrörelse där det var oklart vilka regeringsalternativ som egentligen stod på spel. De i medierna ständigt återkommande opinionsundersökningarna var också en del i ett annat förhållande som präglade valrörelsen 1998: Fokuseringen på partiledarnas framträdanden i TV. I tabloidpressen korades vinnare och förlorare, med stora rubriker, utifrån resultat av opinionsundersökningar där människor fått ta ställning till hur partiledarna klarade sig i TV-utfrågningar och TV-debatter. I dessa reportage fokuserades partiledarnas framträdanden i medierna samtidigt som sakfrågorna sköts åt sidan. Kanske var det många som tyckte att reportagen var intressanta och underhållande att läsa. Sannolikt hade de, genom de opinionsspiraler som skapades, en stor betydelse för valutgången (jfr JMG granskaren 3:98). Men lika troligt är det att de bidrog till att förstärka redan tveksamma och osäkra människors upplevelse av att valet inte handlade om ett viktigt vägval mellan olika politiska alternativ utan om annat. Informationen att Alf Svensson var en segrare och Lars Leijonborg en förlorare i de TV-sända valdebatterna bidrog knappast till att de politiska alternativen blev tydligare.

Om ideologiska och sakpolitiska skiljelinjer i valrörelserna

En av de mest tydliga skillnaderna mellan de tre valrörelser vi studerat är förekomsten av värderingsskiljande sakfrågor i debatten. Esaiasson (1990: 276) beskriver valrörelsen 1979 som betydligt lugnare än det föregående valet 1976 och förklarar detta med "avsaknaden av riktigt gnisttändande ideologiska stridsfrågor". Denna slutsats är väl underbyggd. Desto mer intressant blir det att konstatera att valrörelsen 1979 jämfört med 1998 tvärtom framstår som starkt präglad av ideologiska och sakpolitiska skiljelinjer. Det är uppenbart att valrörelsen 1998 på denna punkt skiljer sig väsentligt från inte bara 1979 års val utan även från andra valrörelser under 1960- och 70-talen, men även senare (Brandorf, Esaiasson, Håkansson 1996, Esaiasson 1990).

En vanlig kritisk iakttagelse är att politiken (och valrörelsen) i medierna handlar om mycket annat än politiska sakfrågor. Detta är inget nytt fenomen (Brandorf, Esaiasson, Håkansson 1996, Hvitfelt 1996). Våra analyser av de fem tidningarna visar också att andelen artiklar som handlar om politiska ståndpunkter i sakfrågor inte skil-

jer sig avsevärt mellan valrörelserna 1960, 1979 och 1998.⁶ Det rör sig om mellan var fjärde och var femte artikel. (Övriga artiklar handlar om händelser i medierna, om opinionsundersökningar, om själva valrörelsen, partiernas kampanjer och politikernas framträdanden i olika sammanhang etc.) Däremot har det blivit ovanligare med artiklar som relaterar sakfrågorna till någon form av ideologiskt sammanhang.

Tabell 1. Andelen artiklar i fem tidningar som handlar om sakfrågor i valrörelserna 1960, 1979 och 1998

	Politiken som ståndpunkter i sakfrågor	Sakfrågor i ett ideologiskt sammanhang
1998	69 av 322 (21,4%)	55 av 322 (17,1%)
1979	86 av 373 (23,1%)	73 av 373 (19,6%)
1960	13 av 51 (25,5%)	13 av 51 (25,5%)

Dessa siffror säger inte så mycket om det specifika med valrörelsen 1998. Låt oss kort presentera två andra analyser som fångar detta bättre. För det första en analys av valrörelsernas stora händelser. För det andra en analys av valdebatternas brännande frågor och partiernas argumentation i dessa frågor.

Med stora händelser menar vi de händelser som får stort utrymme i medierna, som återkommer i olika medier och som ofta tas upp flera dagar utifrån olika perspektiv. De enskilda nyhetsinslagen blir därigenom delar i en större händelse och berättelse. Det finns särskild anledning att undersöka valrörelsernas stora händelser. Händelserna sätter stark prägel på en valrörelse. De har sannolikt stor betydelse för våra föreställningar om politiken under en valrörelse. Händelserna är lätta att komma ihåg och de kan fungera som modeller och sinnebilder.

Journalistiken är i stor utsträckning händelsefokuserad. Stommen i inslagen är vanligtvis en händelse. För att något skall bli till en nyhet krävs att det är något aktuellt som inträffat. I vissa fall är inslagen en rapport från händelser som inträffar utan journalistikens direkta inblandning. Rapporter från torgmöten är exempel på detta. Inte minst under en valrörelse är dock journalistiken i många fall inblandad i händelsernas uppkomst. Ett exempel på detta är när journalister tar en politikers uttalande i en intervju och låter en annan politiker bemöta detta uttalande i en annan intervju. Iscen-

satta meningsmotsättningar kan bli händelser med stort nyhetsvärde. Ett annat exempel är de händelser som sker i medierna delvis på mediernas villkor. Debatter i TV är ett exempel på detta. De är förberedda, planerade och organiserade av redaktionerna.

Till valrörelsens stora händelser 1960 kan räknas politikernas framträdanden i televisionen, en nytt medium i valrörelserna.⁷ En stor händelse var också den s.k. ”mittendeklarationen”. Folkpartiet och centerpartiet presenterade kort före valet ett antal ståndpunkter genom vilka man deklarerade grunderna för en regering baserad på mittenpartierna. Detta har beskrivits som ett av de första ”valutspelet” (Esaiasson 1990, s. 224).

1979 blev Gösta Bohmans s.k. skärgårdsbjudning vad som kan beskrivas som en av de svenska valrörelsernas första stora medie-händelser i den meningen att den var arrangerad för medierna och fick stort genomslag (Esaiasson 1990). En sak som under valrörelsens slutskede ägnades stor uppmärksamhet i medierna var också frågan om Palmes debattmotståndare i en TV-sänd valdebatt. Efter många turer slutade det med att det inte blev någon debatt. I övrigt präglades valrörelsen av ett flertal stora händelser med tydliga ideologiska och sakpolitiska innebörder. Det var Palmes valprogram ”de första hundra dagarna”, det s.k. ”mittenutspelet”, debatterna kring villakostnaderna som satte igång efter en utfrågning med Palme i TV, samt en debatt mellan Bohman och Sträng om regeringens lån från Iran som fick stor uppmärksamhet i medierna.

De stora mediehändelserna i valrörelsen 1998 hade relativt lite att göra med ideologiska eller på annat sätt tydligt särskiljande partipolitiska frågor. De stora händelserna handlade om annat och då inte minst om politikernas framträdanden i TV. I valrörelsens slutskede blev Schymans städhjälp (som hon betalat utan att lämna uppgifter till skattemyndigheten) en sådan händelse. Själva dramaturgin i denna händelse byggdes upp genom att uppgifterna om Schymans städhjälp ställdes mot ett uttalande hon gjort i TV4:s partiledardebatt. Händelsen hade förutsättningar att bli en s.k. skandal eller affär (Lull och Hinerman 1997). De andra partiledarna var inte sena att fördöma Schyman. Händelsen fick mycket stort genomslag i medierna, med stora rubriker. Den kommenterades av journalister och andra i radio, TV och press. Andra stora händelser var t.ex. TV4:s partiledarintervjuer med Loket som utfrågare och den stora ”duellen” mellan Bildt och Persson i SVT. Liksom partiledardebatterna i TV fick dessa mediehändelser stor uppmärksamhet såväl före som efter själva programmen. Socialdemokraternas förslag om en maxtaxa på dagis blev en av mycket få sakfrågor som fick något

större genomslag under valrörelsens senare del, men detta blev en stor mediehändelse inte minst genom ett uttalande i en TV-sänd partiledarintervju där Persson försökte förklara tanken bakom förslaget, men uppenbarligen misslyckades i sina formuleringar. Åtminstone iscensattes en omfattande kritik mot Persson efter denna utfrågning.

Vanligtvis går det att urskilja en eller några få frågor eller sakområden som debatten handlat särskilt mycket om under en valrörelse (Brandorf, Esaiasson, Håkansson 1996, Dannert 1979, Esaiasson 1990). Under 1970- och 1980-talen har debatterna kring dessa huvudfrågor ofta haft en tydlig ideologisk och värderingsskiljande grund. Debatterna kring kärnkraften 1976, löntagarfonderna 1982, och de återkommande ideologiskt orienterade debatterna om samhällsekonomin, skatterna, välfärden, systemskiten etc. är exempel på detta. I valrörelsen 1998 stod knappast några sådana värderingsskiljande sakfrågor i brännpunkten för debatten. Däremot erbjöd tidningarna artiklar som presenterade partiernas inställning i olika specifika sakfrågor.

Som Asp (1998) visar var det vården, skolan och omsorgen som stod överst på dagordningen 1998. Dessa frågor fick störst uppmärksamhet i medierna och de stod också högst på partiernas och väljarnas dagordning. Kännetecknande för debatten kring dessa frågor var att den knappast var tydligt värderingsskiljande. Tar vi t.ex. partiledardebatterna i TV som utgångspunkt kan vi hävda att det tvärtom var mycket svårt att över huvud taget se några skiljelinjer i debatten. Hvitfelt och Nord (1998:273) sammanfattar valdebatten på följande sätt:

Valdebatten ... dominerades av ett i medierna upprepat mantra: vård, skola och omsorg. Mantrat upprepades av såväl politiker ur alla politiska läger och av journalister från olika medier som de skilda representanter för allmänheten som fick komma till tals. /.../ Valet 1998 utmärktes dock inte av några stora partiskiljande konfliktfrågor. I stor utsträckning gällde debatten vem som ville satsa mest och bäst på samma tre saker: vård, skola och omsorg.

Låt oss illustrera detta med några korta iakttagelser från partiledardebatterna i TV. Givetvis kom det fram vissa skillnader mellan de olika partierna i partiledardebatterna. Partiledarna profilerade på olika sätt sitt parti. Men frågan är om de osäkra tittarna blev så mycket klarare över alternativen i svensk politik. En stor del av debatten kretsade kring vård, skola och omsorg. Gemensamt för alla partierna var att de ville göra förbättringar på dessa områden. Oav-

sett partitillhörighet och politisk färg talade partiledarna om ett rättvisare samhälle, om ett varmare samhälle och om ett mänskligare samhälle. I enstaka fall framkom sakpolitiska skillnader. Främst gällde det nog vårdnadsbidraget. Men det som präglade debatten om vård, skola och omsorg vara snarare att ord stod mot ord i en debatt där partiledarna hävdade att just deras parti skulle se till att det blev bättre. Partiledare efter partiledare framhöll vikten av ökade satsningar, lyfte fram de förbättringar som de föreslagit och anklagade motståndarna för att föra en politik som inte leder till förbättringar. De var oense om vilka som i realiteten föreslår mer pengar till dessa områden. Lars Leijonborg hävdade t.ex. att de skulle lägga om kursen och satsa mer på skolan. Han fick kritik från Göran Persson och Gudrun Schyman som framhöll att folkpartiet i själva verket föreslog nedskärningar av anslagen till kommunerna och skattesänkningar som ej gav utrymme för ökade satsningar. Leijonborg dementerade och hävdade att de visst skulle satsa mer. Ord stod mot ord. Partiledarna anklagade varandra för att komma med floskler, att låta som raspiga grammofonskivor, att ägna sig åt dubbelspel osv.

I en debatt av detta slag är det inte lätt att bilda sig en uppfattning om de faktiska skillnaderna mellan de olika partiernas politik. Däremot kan naturligtvis partiledarna framstå som olika trovärdiga i sina framträdanden. Partiledarna försökte övertyga väljarna genom att bygga upp en trovärdighet och t.ex. hänvisa till den konkreta vardagen. Gudrun Schyman började med att tala om att vänsterpartiet är det enda partiet som har en kvinnlig partiledare som är nykter alkoholist. Göran Persson presenterade sig som den som vuxit upp i ett klassamhälle och sett orättvisorna. Alf Svensson gav exempel från den egna familjens vardag. Lars Leijonborg hänvisade till ett brev som han fått från en man som heter Sverker som är 74 år och har grå starr. Daleus talade om sina barn och sin mamma när han argumenterade för en bra skola och omsorg.

I TV4:s partiledardebatt hade redaktionen och programledarna den uttalade ambitionen att tydliggöra skillnaderna i politiken. Programmet inleddes med bl.a. följande ord: "Ikväll skall vi försöka tydliggöra olika politiska alternativ, vägvalen för framtiden som det brukar heta ...". Genom partiledarnas ansträngningar och programledarnas sätt att strukturera debatten, sammanfatta och ställa raka frågor kan man säga att de lyckades i sina intentioner. Det gavs mer raka besked, tydliga svar på frågor och information om skillnaderna mellan partierna. Liksom debatten i SVT fick denna debatt stor uppmärksamhet i pressen. I ett flertal tidningar framhölls att de-

batten klargjorde viktiga skillnader i politiken. Men de artiklar som skrevs utifrån debatten handlade om mycket annat än de sakfrågor som togs upp. Det handlade om programformen, om Schymans städhjälp och hennes uttalanden i partiledardebatten, om vem som vann respektive förlorade debatten och om partiledarnas framträdanden.

I de i medierna iscensatta debatterna tenderar partiledarnas personlighet att bli allt mer avgörande. Politiken personifieras. Politiska sympatier blir en fråga om identifiering med personer, deras personlighet och stil, deras autenticitet och retoriska förmåga, en fråga om tycke och smak. Detta är naturligtvis inget nytt i sig. I valrörelser har alltid partiledarnas framträdanden varit viktiga. Men medialiseringen förstärker personifieringen, genom TV-mediets visuella genomslagskraft, programformaten och den journalistik som uppmärksammar partiledarnas framträdanden, som kommenterar, recenserar, korar vinnare och förlorare. Typiskt för de politiska debatterna är vidare att ord ofta står mot ord. Debatten om vård, skola och omsorg i valrörelsen 1998 illustrerar detta. Debatten om jobben är ett annat exempel. Samtliga partier var överens om att jobben tillhörde en av de viktigaste frågorna. Oenigheten handlade om hur man skall uppnå fler arbetstillfällen. För TV-tittarna är det inte lätt att avgöra vem som har rätt i sådana frågor. Detta är inte heller något nytt. Valrörelsen 1979 präglades av samma förhållande. Men i en situation där medborgarnas ideologiska och partipolitiska tillhörigheter blir mindre självklara, där osäkerheten och rörligheten bland väljarna blivit större får detta sannolikt större betydelse för väljarnas beteenden. Lite förenklat kan man kanske uttrycka det på följande sätt: Om man redan från början är socialdemokrat eller moderat har det inte så stor betydelse om ord står mot ord i debatten, man vet ändå vad man tror på. Om man från början inte känner tillhörighet till något parti är risken stor att debatten bara förstärker osäkerheten.

När valrörelsen flyttar in i TV

Under den tidsperiod som vi studerat har valrörelsen successivt och i allt större utsträckning flyttat in i televisionen. Omfattningen av televisionens valbevakning har ökat, delvis som en följd av tillkomsten av fler TV-kanaler och ett ökat TV-utbud. Utöver de regelbundna inslagen i nyhetssändningarna, gjordes 1998 partiledarutfrågningar, partiledardebatter, andra debatter och dueller, samt

olika specialprogram i såväl Sveriges television som i TV4 (och i mer begränsad omfattning även i TV3). Den grundläggande effekten av detta är att televisionen numera i väsentlig utsträckning sätter scenen för politiken. Det har då inte bara att göra med vilka budskap som får genomslag, vilka personer som blir mer kända än andra och för vad personer blir kända (att synas i TV är i dag en självklar förutsättning för politiska framgångar). Det har också att göra med de politiska samtalsens karaktär, hur politiken kommuniceras (kan kommuniceras) givet TV-mediets specifika egenskaper.

Valrörelserna är numera indragna i den allt hårdare konkurrensen om TV-tittarnas tid och uppmärksamhet (jfr Ekström 1998). TV-utbudet har ökat kraftigt samtidigt som den tid människor lägger ner på TV-tittande är relativt konstant (Carlsson och Bucht 1997). TV-bolagens framgångar är starkt kopplade till storleken på den publik man lyckas fånga. I utvärderingarna av TV-program spelar tittarsiffror en avgörande roll, detta även inom den icke reklamfinansierade televisionen. På Sveriges Televisions hemsida strax efter valet kunde man ta del av en tio-i-topp lista över de mest sedda valprogrammen, detta under rubriken: "SVT vann kampen om tittarna". Av denna topp-lista fick vi veta att partiledarnas slutdebatt i TV1 och "Duellen" mellan Persson och Bildt hade de högsta tittarsiffrorna. Programmen sågs av 17,2 % respektive 16,0 % av befolkningen. Andra program lyckades inte lika bra i konkurrensen. Särskilt dåligt gick det för programmet "Valberedningen" i TV3 som avbröts tidigare än planerat som en följd av alltför låga tittarsiffror. Som en del i denna konkurrens lanserade TV4 en serie partiledarutfrågningar med en av våra största mediekändisar "Loket" som programledare. Programmet, och inte minst programledaren, fick stor uppmärksamhet i tidningarna.

TV-tittande är i dag den i tid dominerande fritidsaktiviteten för stora delar av befolkningen (Castells 1998, Mediebarometern 1998). Televisionens karaktär – ett audiovisuellt medium för avkopplande hemmabruk – har påverkat medborgarnas relation till politiken. Det är i stor utsträckning som TV-tittare vi möter politiken.

De mest uppmärksammade partiledarutfrågningarna, intervjuerna och debatterna görs numera av TV, för TV. De utspelar sig i TV, detta på mediets speciella villkor. Journalistikens roll har så till vida förskjutits från rollen att skildra debatter som utspelar sig utanför TV-medit, till en roll som producent, organisatör och regissör. En konsekvens av detta är att debatterna i allt större utsträckning anpassas till det grundläggande kravet att det skall vara bra TV-program.

Vad händer när det politiska samtalet blir ett samtal inom televisionens ramar? Vi kan peka på åtminstone tre väsentliga effekter av detta:

1. Politiska debatter anpassas till televisionens krav på underhållande, spännande och / eller dramatiska TV-program.
2. Medborgarna blir åskådare och möter politiken som ett flöde av bilder och budskap.
3. Det som händer i TV, och då inte minst politikernas agerande i TV, präglar valrörelsen som helhet genom den uppmärksamhet som dessa TV-program får i andra medier.

Som Postman (1986) och andra visat förändrar televisionen kommunikationens (så även den politiska kommunikationens) karaktär. De tre punkterna ovan handlar om detta. Vi skall här ta upp punkt två och tre. Exempel på punkt ett återkommer på olika ställen i detta kapitel. Vi kan också hänvisa till en annan studie av valrörelsen 1998 (Ekström och Eriksson 1999), samt till annan litteratur där detta beskrivits mycket väl (Altheide och Snow 1991, Postman 1986). Innan vi går in på dessa två punkter vill vi göra en tydlig markering. Analysen skall *inte* tolkas som en kritik mot TV-mediet i sig. TV har som andra medier och kommunikationsformer vissa särskiljande egenskaper som ger både för- och nackdelar, möjligheter och begränsningar. Däremot kan det finnas skäl att kritiskt reflektera över vad som händer i en situation då medborgarna möter politiken främst i egenskap av åskådare och mediekonsumenter samtidigt som andra former för politiskt deltagande och politiska samtal marginaliseras.

Politiken som ett flöde av bilder och budskap

I Anders Bruhns studie i denna bok kommer ungdomar till tals som beskriver politiken som rörig, som en soppa, som käbbel och tjafs. De tycker att det är svårt att se de reella politiska alternativen och tycks vara missnöjda med den information de får. Trots (eller kanske tack vare) tillgången till riklig information tycks osäkerheten bland ungdomarna vara stor (se även Bergh och Eklund 1998). Vad är dessa upplevelser ett uttryck för? Till en del är osäkerheten kanske typisk för yngre väljare. Säkert kan den också hänga ihop med de förhållanden som vi beskrivit i avsnittet ovan, bristen på tydligt värderingsskiljande sakfrågor i valrörelsen. Men frågan är om inte ungdomarnas röster också är uttryck för de särskilda relationer

som etableras mellan medborgare och politik inom ramen för TV-mediet (och den senmoderna mediekulturen generellt).

Hur kan det komma sig att politiken inte blir begriplig och tydlig trots journalistikens och de politiska partiernas mycket omfattande satsningar under en valrörelse? Det kan naturligtvis bero på att politik är komplicerat och svårt att göra begripligt med enkla budskap, eller att partierna av strategiska skäl undviker att tydligt ta ställning, eller att skillnaderna mellan partierna inte är så stora. Men är det hela sanningen? När politiker själva uttalar sig tycks de ofta dra slutsatsen att de måste bli mer tydliga. Men partierna har under valrörelse efter valrörelse strävat efter att vara tydliga, de har blivit mer och mer professionella i sitt kampanjarbete, och lika fullt tycks många människor vara otillfredsställda med den information de får. Vi vill föreslå en annan mer socialpsykologisk förklaring: *Medborgarnas erfarenheter och föreställningar om politiken hänger intimt samman med medborgarnas roll i det politiska samtalet.*

Låt oss för enkelhetens skull tänka oss två i grunden olika former av politiska samtal vilka ger medborgarna olika roller:

1. Politik som meningsfullt socialt handlande; medborgarna deltar aktivt i det politiska samtalet.
2. Politik som flyktiga bilder och budskap; medborgarna är åskådare.

Att delta är att handla, att vara aktivt engagerad. Detta kan ske i olika former, genom engagemang i politiska partier, sociala rörelser och opinionsbildning, genom att delta aktivt i politiska samtal i hemmet eller i offentliga sammanhang. Att samtala är en form av handling. Genom deltagandet integreras politiken i den egna vardagsverkligheten och får en innebörd, den blir begriplig. Politiska uppfattningar blir socialt förankrade.

Att vara åskådare är att titta på. Under en valrörelse erbjuds vi som medborgare att ta del av ett omfattande flöde av informationsbroschyrer, reklamkampanjer, radiodebatter, tidningsartiklar, nyhetssändningar, TV-debatter etc. Till en del kan detta naturligtvis ge upphov till, och integreras i, samtal där vi deltar som aktörer. Men den dominerande rollen för många blir rollen som åskådare. Vi konsumerar ett flöde av bilder och budskap som vi inte gör något med. Politiker, reklamkonsulter och medieproducenter riktar indirekt följande uppmaningar till oss som mediekonsumenter och åskådare: Lyssna nu! Titta hit! Missa inte det här! När denna roll som åskådare blir dominerande blir det för den enskilde väldigt mycket bud-

skap med ganska lite mening. Politiken blir bilder och budskap med svag förankring i en social verklighet. Politiken blir flyktig.

Politikerna försöker bryta denna trend genom att formulera sina budskap med konkreta exempel från enskilda människors liv. Journalistiken försöker motverka denna trend genom att presentera politiken på nya sätt. Partiledarintervjuerna i TV4 med "Loket" som programledare kan tolkas som ett försök till förnyelse i syfte att göra politiken mer begriplig och vardagsnära. Intervjuerna med partiledarna hade delvis karaktären av avslappnad konversation. Programledaren gav partiledarna möjlighet att förklara och försökte på ett välvilligt sätt bidra till att göra partiernas budskap tydliga, detta i stället för att ställa partiledarna mot väggen, misstänkliggöra och avbryta med kritiska motfrågor. Ambitionen att göra politiken begriplig kom också till uttryck när programledaren hälsade tittarna välkomna till det första programmet:

Ja jag hoppas ni känner er varmt välkomna nu till den här intervjuerien med partiledarna inför det stundande valet. Och jag skall försöka klämma dom här partiledarna på ett sånt sätt så att alla begriper vad dom säger, just på dom frågorna som ni själva vill ha reda på.

Men – och detta är viktigt – det är inte i första hand genom retoriska konstruktioner och förnyelse av språket i TV som politiken kan bli mer begriplig, meningsfull och förankrad i den enskildes vardagsverklighet. Det är inte ett informationsproblem. Det är inte ett retoriskt problem. Det är knappast fler nya TV-program och inte heller mer och bättre information och marknadsföring som kan göra politiken mindre flyktig. Det är när vi använder politiken i handling, i samtal, som den kan bli begriplig i en djupare mening. Det är genom social handling som verkligheten utanför blir meningsfull (och verklig) för individen (Berger och Luckman 1979).

I boken "Borgerlig offentlighet" argumenterar Habermas för att massmedierna och då framför allt televisionen skapat en publik som dagligen mottar massor av åsikter men som sällan är med och framför åsikter. "De förhärskande kommunikationerna är organiserade på ett sådant sätt att det blir svårt eller omöjligt för individen att replikera genast eller med någon som helst verkan." (Habermas 1984, s. 317). Det vi vill framhålla är att det inte bara blir svårt att replikera i rollen som mediekonsument och åskådare. Budskapen förblir dessutom budskap utan djupare mening.

Politiken är i dag en del av det vi kan kalla för en "image culture". Detta är inget nytt men utvecklingen har accelererat med medieut-

vecklingen (jfr Boorstin 1987). Under valrörelserna blir detta extra tydligt. Produktionen av politiska budskap handlar delvis om image-skapande, inspirerat av de strategier som används inom reklamens sfär. Reklamaffischerna är bara ett extra tydligt exempel på detta. Till valrörelsens stora händelser hör numera TV-program producerade med en stark aptit för estetiskt bildskapande. Publiken tilltals som konsument av bilder, åskådare som förväntas efterfråga estetiska upplevelser. Låt oss ta ett konkret exempel, inledningen till programmet "Duellen" mellan Bildt och Persson.⁸

Programmet inleds med en något hetsande musik som ligger kvar under hela vinjetten. Vinjetten börjar med extrema närbilder av de båda partiledarna. Vi ser bara ögonen eller ögonen och näsan. Ett rött och ett blått streck ligger elektriskt vibrerande över bilden. Bokstäver som tillsammans bildar ordet *duellen* vandrar mycket snabbt över bildrutan mot en svart bakgrund, med extremt korta inklipp av duellanternas ansikten. Sedan ser vi Göran Perssons ansiktshalva till vänster i bild mot en röd bakgrund. Ett flertal slagordsmässiga politiska budskap flimrar hastigt och knappt läsbart förbi ("ökad tillväxt", "rättvisa skatter", "satsa på barnfamiljer") mot den röda bakgrunden. Därefter kommer bokstäver mot en svart bakgrund igen, innan vi ser Carl Bildt i profil, från höger, givetvis mot en blå bakgrund där moderata slagord flimrar förbi ("avveckla vårddköerna", "sänkt skatt", "ett öppet samhälle"). Några extremt snabba klipp följer, de röda och blå färgerna pulserar över rutan, innan vinjetten avslutas med att Perssons och Bildts ansiktshalvor kommer in från var sin sida: Bildt från höger mot en blå bakgrund, Persson från vänster mot en röd bakgrund och över deras ansikten står ordet "duellen" i vita, feta versaler. Det är ett potpurri av bilder, musik och starka färger som vill väcka uppmärksamhet och tilltala publiken i egenskap av åskådare.

TV4:s alternativ till partiledarintervjuerna i SVT är i stor utsträckning ett estetiskt alternativ. I stället för att låta intervjun utspela sig i en TV-studio har man valt att intervjua partiledarna i olika miljöer, på båtar, öar i skärgården, gårdar på Söder i Stockholm etc. Dessa intervjuer är en del av ett program fullt av njutbara bilder, olika miljöer med musik i bakgrunden. Man har använt TV-mediet som uttrycksmedel för att skapa ett underhållande och njutningsfullt program. Detta är inget fel i sig. Med detta vill vi bara ge exempel på hur politiken blivit en del av det vi kallat en "image culture". Korta inslag där bilder från olika sammanhang (tidningsrubriker, fragment från intervjuer, framträdanden i TV, tal vid torgmöten och i riksdagen, valaffischer etc.) klippts ihop till kollage

med musik i bakgrunden förekom i ett flertal olika sammanhang under valrörelsen, t.ex. i ”Lokets” intervjuprogram.

Dessa enskilda program är en del i ett omfattande flöde av bilder och budskap. Som mediekonsumenter ”bombarderas” vi av bilder och budskap, för att använda ett uttryck från den franske filosofen Baudrillard (1983). Mediet är snabbt. Budskapen avlöser hela tiden varandra. Vi hinner knappast fundera på det vi sett och hört förrän nya bilder försöker påkalla vår uppmärksamhet. Som ett svar på mediets specifika egenskaper utvecklas olika sätt att använda mediet. En sådan vana som präglar inte minst ungdomars TV-tittande är att låta TV:n vara på i bakgrunden, att pendla mellan ett koncentrerat och okoncentrerat tittande, och att zappa mellan kanalerna så fort det blir tråkigt. Dessa vanor bidrar till mediets och politikens flyktiga karaktär.

Typiskt för rollen som åskådare är de kriterier utifrån vilka publiken värderar politiken. Som åskådare förväntar vi oss att det vi ser skall vara underhållande, spännande, uppiggande, fascinerande etc. Det blir en gemensam utmaning för politiker och TV-producenter att se till så att politiken inte blir tråkig och tröttsam att titta och lyssna på. Det är ingen enkel utmaning. De flesta ungdomar som intervjuades i Bruhns studie (i denna volym) tyckte att valprogrammen var tråkiga. Debatterna uppfattades som långa och sega. Journalister som recenserade valprogram i TV ifrågasatte också om vi verkligen skulle orka lyssna på politikernas alla argument under valrörelsen (se t.ex. NA 24/8 1998).⁹

TV-programmens genomslag i pressen

Att valrörelsen i väsentlig utsträckning utspelar sig i TV blir tydligt om vi följer valet i pressen. Vissa TV-program fick ett genomslag i pressen som knappast några andra händelser fick. Politiska debatter i radion fick definitivt ingen motsvarande uppmärksamhet. Genom sin nyhetsvärdering bekräftar tidningsjournalisterna att televisionen tillhör politikens centrala arenor, kanske den mest centrala, i synnerhet under valrörelsens intensiva slutskede. Sista veckan före valet utspelades tre händelser i TV (”Duellen” mellan Bildt och Persson, partiledardebatterna i TV4 och i SVT) som fick stor uppmärksamhet i samtliga tidningar som vi studerat, ofta med rubriker på förstasidorna.

I kvantitativa termer kan vi också få en uppfattning om vilken betydelse pressen tillskriver televisionen genom att studera antalet artiklar i vårt material som handlade om politiken i TV.

Tabell 2. Andel artiklar som handlade om politiken i TV under tre valrörelser

1960	13 av 51 (25,5%)
1979	73 av 373 (19,6%)
1998	66 av 322 (20,5%)

Under valrörelsen 1998 handlade således mer än var femte artikel om politiken i TV. Som vi ser är det inget nytt att tidningarna skriver ganska mycket om detta. Den höga siffran för 1960 speglar sannolikt det intresse som fanns för det nya mediet, och för den nya möjligheten att se de folkvalda, inte bara höra dem. Finns det då några skillnader mellan de olika tidningarna? Ja det finns tydliga skillnader. Regionaltidningen Nerikes Allehanda har skrivit betydligt mindre om TV-programmen. Expressen avviker åt andra hållet. Ungefär var tredje artikel handlade om politiken i TV.

Tabell 3. Andel artiklar i fem olika tidningar som under valrörelsen 1998 handlade om politiken i TV

DN	6 av 43 (18,6%)
SVD	9 av 48 (18,8%)
Aftonbladet	15 av 82 (18,3%)
Expressen	33 av 107 (30,8%)
Nerikes Allehanda	3 av 42 (7,1%)

Vilka bilder av politiken dominerar då i tidningarnas artiklar om televisionen? Det tidningarna skriver kan vara vägledande för publikernas sätt att uppfatta TV-programmen. Journalistiken förstärker så till vida vissa sätt att förstå TV-programmen och marginaliserar andra. Men inriktningen på tidningsartiklarna ger naturligtvis också en uppfattning om vilka frågor som hamnar i centrum när politiken flyttar in i TV. Journalisternas reception av TV-programmen säger sannolikt mycket om vilken reception som ligger nära till hands oavsett om man är journalist eller inte.

Politik som uppträdande

I en studie av finska valrörelser konstaterar Isotalus (1998) att tidningarna i sin rapportering av TV-debatter koncentrerar sig på poli-

tikernas uppträdanden och att journalisterna tycks se programmen primärt som ett medel för politikerna att påverka sin image. Vår studie bekräftar detta. När politiken flyttar in i TV ligger det uppenbarligen nära till hands att betrakta politiken som uppträdanden.

I artikel efter artikel har journalisterna i vårt material från 1998 valt att recensera partiledarnas framträdanden i debatter och intervjuer, samtidigt som de sakpolitiska frågorna inte sällan kommer i skymundan.¹⁰ Politikernas stil och utseenden kommenteras. Efter partiledarutfrågningarna i SVT beskrevs t.ex. Svensson som emotionell och Persson som pompös (i Expressen). Efter intervjun med Bildt i SVT kunde vi läsa i Aftonbladet att Bildt nu var ”Kvinnornas man” då han valt en ny stil och profil. Rubriken var: ”Var fjärde föll för den nya mjuka stilen” (AB, 4/9).

Efter partiledarintervjuer och debatter blir politikerna betygsatta i kvällstidningarna, många gånger utifrån hur de lyckades i sina uppträdanden. Partiledarna kommenterar också sina egna TV-framträdanden, och de ”betyg” de fått av kvällstidningarnas läsare. Denna typ av journalistik är inte oväntat vanligare i kvällspressen. Den tillhör i själva verket tabloidpressen som en särskild genre.

Men även morgontidningarna riktar uppmärksamheten mot partiledarnas uppträdanden när de skriver om TV-programmen. En sak som ofta uppmärksammas är hur framgångsrika partiledarna var att hantera den specifika situationen i en debatt eller utfrågning, om de framstod som trovärdiga eller inte, om de var tydliga eller otydliga osv.

Inte sällan finns en negativ föreställning om politiker som utgångspunkt för journalisternas recensioner. I Nerikes Allehanda (29/8) menar en journalist att partiledarna i en debatt i Aktuellt överraskade genom att samtala i en riktigt ödmjuk ton. Några veckor senare (15/9) karakteriserade samma tidning huvudpersonerna i en TV-debatt som ”grälsjuka.” Bedömningarna av partiledarnas framträdanden kan också uttrycka en tydlig misstro mot politiker. Efter att Daleus intervjuats i TV4 kunde vi läsa att han ”lärt sig att säga så lite som möjligt med så många ord som möjligt och att väja för raka frågor med en proffspolitikers envishet” (Expressen 31/8). I såväl TV-recensioner som andra typer av artiklar recenserar journalisterna politikernas agerande utifrån sina egna upplevelser (jfr Isotalus 1998).

Det vi beskrivit här är inte heller något nytt. Redan 1960, det första s.k. TV-valet, ägnade journalisterna stor uppmärksamhet åt politikernas uppträdanden, stil och utseende när de skrev om den

programserie som gick under rubriken "Detta är vår politik". Dessa program innehöll dels en längre del som partierna fått producera själva, dels en intervju där en representant för partiet utfrågades av en representant från vart och ett av de fyra övriga partierna, samt avslutningsvis ett kort valtal som hölls av den aktuella partiledaren. I tidningarna bedömdes politikernas framträdanden, ibland med tydliga inslag av misstro. Aftonbladet (25/8 1960) beskrev t.ex. hur en politiker "började svettas som en brottare i bastun". Kännetecknande för politikens villkor i det senmoderna mediasamhället är att politiker måste vänja sig vid, och anpassa sig till, det faktum att de regelbundet blir bedömda och betygsatta för sina uppträdanden i offentligheten (Thompson 1995).

Politiken som spel

Kännetecknande för den journalistik som beskriver politiken med utgångspunkt i TV-programmen är den återkommande bilden av politiken som ett spel. I valrörelsen 1998 skildrade pressen spelet inför de stora partiledardebatterna och duellerna i TV. Huvudmotståndarnas kvaliteter karakteriserades och analyserades på ett sätt som i vissa fall tydligt påminde om det vi regelbundet kan läsa om idrottsmän inför stora tävlingar. Programmen beskrevs med metaforer från idrottens värld. Partiledarnas strategier analyseras ingående. Spelreglerna för debatterna diskuteras och kritiseras delvis genom uttalanden från politikerna själva. Vinnare och förlorare utpekades och analyserades. Politiken framställs över huvud taget som en match, en kamp, en duell som i en inte obetydlig utsträckning utspelar sig i TV. Vi utvecklar inte detta ytterligare här då det är en aspekt av den medialiserade politiken som vi kan läsa om på många andra ställen (se t.ex. Ekström och Eriksson 1999, Hvitfelt 1996). Vi återkommer dessutom till vissa aspekter av detta längre fram i denna text då vi tar upp politiken som ordkrig och politiken som strategi och reklam.

Politik eller TV-program

Ett tredje återkommande tema i det tidningarna skriver om politiken i TV är fokuseringen på själva programmen. Redan 1960 skrevs en hel del om programmen vilket inte var så konstigt då TV-programmen var ett nytt inslag i valrörelsen. Programmen, men också programledaren, beskrevs som mer eller mindre underhållande.

TV4:s satsningar 1998 på dels en egen partiledardebatt, dels partiledarutfrågningar i ny programform med "Loket" som programledare, bidrog till tidningarnas intresse för programform och partiledare.

Det sakpolitiska innehållet i politiken kom på undantag när journalister valde att koncentrera sig på hur "Loket" klarade programledarrollen och på den nya formen för utfrågningarna. Man satte rubriker som "Mysigt med Loket" (NA, 17/8), "Det är för lite Bingolotto över Lokets partiledarintervjuer" (AB, 24/8), "Lyckas Loket med småputtret blir det perfekt" (EXP, 26/8). TV 4:s satsning på "Loket" i konkurrensen om TV-tittarna bidrog till att programledaren hamnade i fokus för journalistiken på ett sätt som knappast varit vanligt tidigare. Även SVT:s programledare och programform kommenteras, dock inte i samma omfattning. Här handlade det om kommentarer som att scenografin var "det fulaste jag sett på länge" (EXP, 28/8). Tidningarna skrev också mycket om det som händer runt själva TV-sändningen, t.ex. varför en partiledare har valt en viss intervjumiljö, eller hur arg Bildt var på programledarna (och deras räknepel) efter sändningen. Stora bilder slås upp på partiledare som snubblar, som inte kommer ner från stolen i studion mm.

När politiken flyttar in i TV tycks det ligga nära till hands att uppmärksamheten förskjuts från det sakpolitiska innehållet till annat som har att göra med huvudpersonernas uppträdanden, programformen och över huvud taget det som utspelar sig i TV. Denna tendens utesluter naturligtvis inte att tidningarna i vissa fall tog upp även sakpolitiska frågor som berördes i debatterna.

Valet som ceremoni och politikens sekularisering

1960 kunde medborgarna för första gången ta del av valrörelsen som TV-tittare. TV-nyheterna hade ingen egentlig valbevakning under valrörelsen men Aktuellt gjorde några reportage i valrörelsens slutskede. I ett inslag informerades väljarna på ett pedagogiskt sätt om poströstning. En välklädd man visade hur det i praktiken går till att poströsta. När han röstat säger han till postkassörskan: "Jaha då har jag fullgjort mina medborgerliga skyldigheter". I andra reportage skildras hur människor på sjukhus ges möjlighet att rösta och hur man flyger upp en vallokal till fjällen för att samer skall kunna rösta. Det vi får ta del av är bilden av en väl fungerande demokrati där alla ges möjlighet att delta i valet. Ett flertal reportage visar hur partiledarna går och röstar. Alla i vallokalen är finklädde och det är med vördnad och respekt som partiledarna hjälps in i vallokalen. I ytter-

ligare ett reportage skildras feststämningen utanför en vallokal i Göteborg. Valdagen är i denna rapportering en högtidsdag. Inga kritiska kommentarer förekommer. Efter valet görs reportage där bl.a. byggnadsarbetare intervjuas och får kommentera valresultatet och socialdemokraternas framgång. De uttrycker sina sympatier för socialdemokraterna som står på arbetarnas sida. Även andra väljare får uttala sig om valresultatet. Valet tas på stort allvar.

TV-nyheterna från valrörelsen 1960 är bara delvis jämförbara med de två andra valrörelser vi studerat eftersom materialet för 1960 bara omfattar några få dagar kring valet. Men detta begränsade material ger ändå *en* bild av valrörelsen. Det typiska är att politiken och politikerna skildras med respekt, att valhandlingen beskrivs som en medborgerlig skyldighet och att valdagen beskrivs som en högtidsdag. Att gå och rösta är inte bara en medborgerlig skyldighet och ett sätt att ta ställning i viktiga samhällsfrågor, det är också ett festligt tillfälle, en ceremoni som medborgarna i samhället deltar i med glädje. (Det finns naturligtvis även andra bilder av politiken i medierna under valrörelsen 1960.)

Medierna och inte minst televisionen har under andra hälften av 1900-talet haft stor betydelse för att göra valrörelsen (kampen mellan partierna) samt valhandlingen (tillfället då man går och röstar) till stora händelser av närmast ceremoniell, rituell karaktär. Kännetecknande för ritualer är att de är uppbyggda kring en händelse som ett flertal människor samtidigt riktar sin uppmärksamhet och sina handlingar mot (i detta fall valet). Ritualernas handlingar är symboliska, de producerar mening och stärker människors övertygelser om att det man gör och det man tror på är riktigt och viktigt. I ritualens väsen ligger tendensen att dela upp världen i det som är heligt (det som är närmast okränkbart och har ett självklart värde i sig) och det som är profant (världsligt, förgängligt och mindre väsentligt). Ceremonier är en typ av ritualer som karakteriseras av att vara icke vardagliga handlingar och händelser med särskilt stark symbolisk innebörd. Deltagande i sådana kan skapa starka känslor och upplevelser av tillhörighet. De skapar också normer för vad man bör göra för att tillhöra den sociala gemenskapen (se t.ex. Collins 1988). Normen att man bör rösta är sannolikt delvis beroende av valets ceremoniella och rituella karaktär.

Dayan och Katz (1996) har studerat de ceremoniella, rituella aspekterna av medierna utifrån begreppet *Media events*. Typiskt för sådana ceremoniella händelser i medierna (som t.ex. vissa idrotts-evenemang, nobelfesten, schlagerfestivalen, eller stora politiska händelser) är enligt Dayan och Katz att de bryter av från det rutin-

mässiga (det normala medieflödet); att det är händelser som händer delvis utanför medierna men som vi tittare kan följa i live; att händelserna är planerade och uppmärksammade i förväg; att dessa händelser samtidigt bevittnas av en stor publik som prioriterar händelsen högt; att händelserna presenteras med respekt och vördnad; att medierna i sin presentation bidrar till att ge händelserna en ceremoniell karaktär; samt att dessa händelser kortsiktigt bidrar till att publiken upplever en särskild stämning och långsiktigt bidrar till att skapa lojalitet, uppslutning och legitimitet.

Vi vill hävda att valvakorna i TV, men även andra händelser under valrörelserna som t.ex. de stora partiledardebatterna, delvis haft denna karaktär av ceremoniella mediehändelser. De har sannolikt bidragit till uppslutningen kring valet, till att valet fått ett symboliskt värde i sig. I de ovan presenterade nyheterna från valrörelsen 1960 ser vi också hur själva valet, på valdagen, skildras som just en viktig ceremoni, en högtidsdag som i medierna återges med vördnad och respekt. Valet representerar i denna nyhetsjournalistik något närmast heligt i det demokratiska samhället. Valdagen är demokratiens högtidsdag och mediernas bevakning inför och efter valet bidrar till att göra valet som helhet till en viktig händelse. Medierna, och inte minst televisionen, har i den meningen bidragit till att samla nationen kring valet.

För att sammanfatta vårt argument: *Televisionen har bidragit till att göra riksdagsvalen till något heligt, en ceremoni med stark symbolisk innebörd.* Televisionen har bidragit till detta på åtminstone tre sätt: (1) genom att producera ceremoniella mediehändelser (t.ex. partiledardebatter och valvakor), (2) genom att över huvud taget bidra till den stora uppmärksamheten inför valet, att valdagen på detta sätt blir något alldeles speciellt, (3) genom att skildra valdagen som en stor högtidsdag som medborgarna deltar i och bör delta i.

Valets ceremoniella karaktär torde vara en av flera orsaker till att medborgarna motiveras att gå och rösta. Att rösta blir att delta i något festligt som andra deltar i på samma gång, något som bryter av från vardagslivet och något som dessutom markerar en tillhörighet (jfr Westholms och Teorells kapitel i denna bok).

Det paradoxala är dock att politikens medialisering samtidigt bidrar till det vi föredrar att kalla för *politikens sekularisering*. Detta är en motsatt tendens i förhållande till den vi beskrivit ovan. Televisionen har bidragit till att göra de politiska valen till något heligt, men bidrar också på ett allt tydligare sätt till att politiken, och då inte minst de politiska valen, avheligas, sekulariseras.

När politiken flyttar in mer och mer i TV blir den (för medborgarna/TV-tittarna) en del av samma kommunikationssystem som allehanda underhållningsprogram, såpoppor, talkshows, magasinprogram och serier. Detta innebär dels att politiker görs till föremål för samma redaktionella bearbetningar och iscensättningar som vilka andra mediepersonligheter som helst. Politikerna blir bara en av flertalet kategorier som spelar huvudpersoner i olika typer av mer eller mindre underhållande TV-produktioner. Men det innebär också att politiken får karaktären av ett flyktigt flöde av bilder, budskap och tillfälliga upplevelser. Vissa politiska händelser kan förvisso fungera som ceremoniella mediehändelser som bryter av från det vardagliga och kan få en stark innebörd för de tittare som deltar (jfr ovan). Men för TV-tittarna riskerar mycket av politiken snarare att bli ett förgängligt flöde utan djupare mening (jfr Bruhns uppsats i denna bok).

Inte minst valrörelsen 1998 innehåller vidare ett flertal exempel på att debatter och utfrågningar i TV skapar diskussioner och recensioner som har det gemensamt att de inte betraktar politiken med vördnad och respekt, utan snarare kritiserar den politiska debattens karaktär och raljerar över politiken som ett mediaspektakel. Typiskt för de mediehändelser som enligt Dayan och Katz (1996) har en ceremoniell innebörd är att medieproducenterna presenterar dessa med aktning och undviker sådan kritik som förtar händelsens högtidliga karaktär. Detta kan vi se i t.ex. produktionen av stora idrotts-evenemang. Valvakans i TV har fortfarande delvis en sådan karaktär. Men om vi ser till valrörelsens stora debatter, som t.ex. "Duellen" mellan Bildt och Persson, kan vi konstatera att journalistiken knappast slöt upp kring denna händelse på ett sådant sätt att det blev en ceremoniell mediehändelse. Såväl i TV som i press kritiserades denna händelse. Direkt efter själva "Duellen", men i samma program, fick en "expertpanel" analysera "Duellen". "Duellen" beskrevs här som "ohyggligt tjug", den liknades vid en "politisk boxningsmatch" och en av de inbjudna sa: "Vi är så dödströtta på dom här som, som försöker utmana varann, och vi vet att det är teater ...". I TV-nyheterna kunde vi också se reportage där journalister på ett delvis ironiskt sätt beskrev spelet inför duellen. Ironiska, raljerande och förlöjligande kommentarer är över huvud taget vanligt förekommande när journalister och andra i medierna kommenterar politikernas uppträdanden på mediernas scen. Detta är särskilt tydligt i tabloidpressen men förekommer även i andra medier. Vi tar här inte alls ställning till i vilken utsträckning dessa analyser är befogade eller ej, vi är inte heller ute efter att skylla på antingen journalisterna eller politikerna, utan konstaterar bara att de i medierna iscensatta politiska de-

batterna skapar en metadebatt som knappast karakteriseras av celebrerande.

Det ligger naturligtvis i den kritiska journalistikens uppdrag att granska och analysera snarare än att celebrera politikernas agerande. I takt med att journalistiken professionaliserats och flyttat fram sina positioner har det också blivit alltmer främmande för politiska journalister att bara låta politiker komma till tals på sina egna villkor. Men den ironiska och delvis raljerande debatten om den politiska debatten hänger också ihop med att politiken anpassats till televisionens sätt att fungera, att politikernas uppträdanden och retoriska strategier hamnat i fokus och att debatterna med politikernas hjälp i vissa fall får karaktären av skådespel.

I nästa avsnitt skall vi ta upp ytterligare en viktig aspekt av det vi kan kalla politikens sekularisering, nämligen den regelbundet förekommande misstro som under en valrörelse riktas mot politikerna och det politiska systemet.

När politiker misstros

Arma land. Man undrar om Göran Persson har någon skam i kroppen. Man undrar om Carl Bildt har några rådgivare, och om han i så fall lyssnar på dem (Expressens ledare 15/9, som kommentar till en debatt i TV 2).

Det finns i Sverige (och i många andra länder) en utbredd misstro riktad mot politiker och det politiska systemet (Miller och Listhaug 1999). Denna misstro är väl dokumenterad genom attitydundersökningar bland medborgarna (se t.ex. Möller 1998). De studier som genomförs kontinuerligt pekar på en tydlig tendens. Andelen svenskar med förtroende för det politiska systemet (riksdagen och partierna) har minskat (Holmberg 1999). I medierna och journalistiken är misstron mot politiken ett vanligt inslag.

Men vad betyder egentligen dessa attityder, vad står de för, vilka mekanismer skapar denna misstro och vilka konsekvenser har den? Om detta vet vi relativt lite (se dock t.ex. Norris 1999). En utbredd misstro mot politiken kan sannolikt bidra till att vissa människor känner sig likgiltiga och inte tillräckligt motiverade att gå till vallokalen för att stödja något parti. Misstron kan också bidra till att vissa som en medvetet vald protest väljer att inte gå och rösta eller att rösta blankt (jfr Bruhn i denna bok). Det finns emellertid ingen enkel relation mellan uttalad misstro mot politiker och valdeltagande. Politiskt stöd och förtroende är som Norris (1999) betonar ett

mångdimensionellt fenomen. Att i attitydundersökningar uttrycka misstro mot politiker är en sak, att i praktiken – genom sina handlingar – ta avstånd från det politiska och demokratiska systemet är något annat.

Det vi talar om som misstro, att inte ha förtroende för politiker, kan i praktiken ha helt olika innebörder för olika medborgare. När någon säger ”politiker är inte mycket att lita på” kan det vara uttryck för en allmän ytlig attityd, en jargong och en generalisering utifrån några enskilda kända fall, utan större betydelse för individens handlingar. Men samma formulering kan också vara uttryck för en djup misstro, ett förakt som påverkar individens motivation att delta i de politiska valen.

Det är en av journalistikens uppgifter att kritiskt granska politiker och andra makthavare. Förekomsten av en sådan journalistik är ett viktigt inslag i en fungerande demokrati. Kritiska medborgare som inte på ett självklart sätt underkastar sig auktoriteter, utan uttrycker sin misstro mot makthavare när de finner det befogat, är en annan indikator på en fungerande demokrati. Men frågan är var gränsen går mellan en välgörande misstänksamhet, ironi, skepticism å ena sidan och en onyanserad cynism och populistiskt politikerförakt å andra sidan. Vi avser inte ge något svar på denna svåra fråga. Vi aktualiserar den som en viktig fråga att diskutera.

De frågor vi ställer är i stället följande: Hur kommer olika negativa bilder av politiken till uttryck i de medialiserade valrörelserna? Vilka mekanismer förknippade med just politikens *medialisering* bidrar till att skapa sådana bilder av politiken? Vilka motbilder presenteras? Finns det några betydande skillnader om vi jämför valrörelsen 1998 med 1979 (och delvis 1960)?

Resultatet av denna studie bekräftar enligt vår mening följande mer generella slutsats: Misstron mot politiken och politiker, som i *vissa* fall slår över i cynism och populistiskt förakt, har blivit till en av samtidens dominerande myter, en slags stereotyper som reproduceras och förstärks delvis som en konsekvens av det politiska systemets inneboende dynamik, delvis som en konsekvens av den medialiserade politikens sätt att fungera. Denna studie fokuserar på politikens medialisering. Denna avgränsning skall självklart inte tolkas som att vi är ute efter att friskriva politikerna från ansvar eller rättfärdiga vissa politikernas oetiska eller skandalösa handlande.

Låt oss börja med att redovisa några kvantitativa data. I studien av de fem tidningarnas rapportering inför valen undersökte vi andelen artiklar där en misstro mot politiken utgjorde antingen den dominerande handlingen eller ett väsentligt inslag. Resultatet visar att

dessa bilder av politiken var ungefär lika vanligt förekommande 1979 och 1998 men mindre vanligt 1960.

Tabell 4. Misstro mot politiker som ett väsentligt inslag i artiklarna från fem tidningar under två veckor före riksdagsvalen

	Politiker/politiken misstros
1998	60 av 322 (18,6%)
1979	74 av 373 (20,1%)
1960	5 av 51 (9,8%)

Vi kan således konstatera att såväl 1979 som 1998 innehöll cirka var femte artikel en tydligt framträdande misstro mot politiker eller politiken i allmänhet. Finns det några väsentliga skillnader mellan de olika tidningarna? Om vi nöjer oss med att titta på 1998 kan vi för det första dra slutsatsen att andelen artiklar med uttalad misstro mot politiken är ungefär lika hög bland kvällstidningarna som morgontidningarna (cirka var femte artikel). Inom gruppen morgontidningar finns väsentliga skillnader. Regionaltidningen Nerikes Allehanda innehöll betydligt färre artiklar med detta innehåll (9,5 %) än t.ex. Dagens Nyheter som hade den högsta andelen av samtliga (27,9 %). Detta är kanske något förvånande med tanke på att just misstro, respektlös kritik och t.o.m. häcklande med makthavare har beskrivits som typiskt för tabloidjournalistiken (se t.ex. Fiske 1992).¹¹

Av en journalistik med anspråk på att vara kritiskt granskande är det rimligt att förvänta sig artiklar som inte bara granskar politiken utan också de bilder av politiken som dominerar den samtida debatten. Publicerade de fem tidningarna några artiklar som granskade föreställningen om allmänhetens bristande förtroende för politiken eller som på annat sätt uttryckligen ifrågasatte de negativa bilderna av politiken? Svaret är att sådana kritiska analyser eller motbilder var mycket ovanliga. 1998 fanns 3 artiklar med ett sådant innehåll i vårt material, vilket utgör 0,9 % av samtliga artiklar. Motsvarande siffra för 1979 var 5 artiklar (1,3 %) och för 1960 1 artikel (2 %).

I den kvantitativa innehållsanalysen av TV-nyheter undersökte vi på motsvarande sätt hur vanligt förekommande det var att reportagen handlade om någon form av misstro mot politiker eller det politiska systemet (antingen som dominerande handling eller som ett tydligt inslag). Med tanke på att nyhetssändningarna 1960 innehöll mycket få inslag är det inte meningsfullt att jämföra annat än 1979 och 1998. (För att möjliggöra jämförelser över tid presenterar vi siffrorna för 1998 både med och utan TV4:s Nyheterna).

Tabell 5 Misstro mot politiker som ett väsentligt inslag i TV:s nyhetsreportage under två veckor före riksdagsvalen

	Politiker/politiken misstros
1998	
(Aktuellt, Rapport och Nyheterna)	28 av 90 (31%)
1998	
(Aktuellt och Rapport)	19 av 66 (29%)
1979	
(Aktuellt och Rapport)	13 av 91 (14%)

Självklart finns en del tolkningsproblem i de kodningar som ligger bakom dessa analyser. Vi vill dock framhålla att vi bara räknat med de reportage där vi ansett att inslaget tydligt handlar om någon form av misstro mot politiker. Som exempel kan vi nämna inslag där röster från allmänheten kommer till tals och framhåller att det inte går att lita på politiker, inslag där politiker anklagar varandra för dubbelspel eller maktfullkomlighet, inslag där politiker anklagas för att säga en sak men göra något annat, inslag om s.k. politiska skandaler där politikernas trovärdighet ifrågasätts.

Av tabellen kan vi konstatera att misstron mot politiker och det politiska systemet är ett vanligt förekommande inslag i nyheterna under valrörelserna. I en jämförelse mellan 1979 och 1998 ser vi att andelen reportage med en sådan handling har ökat och att bilden av politiker som en grupp man inte kan lita på blivit vanligare. Men allmänhetens misstro var ett återkommande inslag i valrörelsen även 1979. I ett särskilt valextra några veckor före valet diskuterades t.ex. orsakerna till vad som beskrevs som en spridd misstro och t.o.m. förakt mot svenska politiker.

Vi ska inte ta ställning till om det är relevant att låta nära en tredjedel av nyhetsinslagen under valrörelsens slutspurt innehålla uttalad misstro mot politiker. Men det är hur som helst för enkelt att säga att journalistiken bara speglar verkligheten så som den ser ut. Journalistiken väljer att beskriva verkligheten på ett sätt och väljer samtidigt bort andra sätt. Vissa händelser och uttalanden väljs ut och andra väljs bort, texterna byggs upp på ett visst sätt osv. Dessa val har betydelse då de bidrar till att vissa föreställningar om politiken blir framträdande och att andra marginaliseras. I TV-nyheterna förekom bara några enstaka exempel på tydliga motbilder där de negativa föreställningarna om politiken ifrågasattes. Med tanke på

att misstron mot politiken utgör ett regelbundet återkommande inslag i nyheterna talar denna del av vår studie för att medierna re-producerar och förstärker misstron mot politiken, snarare än det motsatta.

Vi skall nu övergå till att något mer ingående undersöka hur olika negativa bilder av politiken kommer till uttryck i ett urval av tv-nyheter. Vi har valt fall som kan illustrera tre vanligt förekommande bilder av och berättelser om politiken som har det gemensamt att de på olika sätt kan sägas implicera en misstro mot politiken. Dessa bilder/berättelser kan benämnas på följande sätt: *Politiska skandaler*; *Löftespolitik*; *Politik som käbbel*. Vi skall försöka visa att dessa varit vägledande för journalisternas sätt att bygga upp ett antal nyhetsinslag. Det är troligt att de också i stor utsträckning fungerar som modeller för tittarnas/läsarnas reception av reportagen, även om det naturligtvis är möjligt att tolka reportagen på delvis olika sätt. Samtidigt som vi analyserar de utvalda reportagen skall vi också illustrera ett antal mekanismer förknippade med politikens medialisering. Dessa mekanismer handlar både om journalistikens makt över den i medierna iscensatta politiken och politikernas anpassning till, och sätt att utnyttja, de villkor som råder.

Politikens villkor i det moderna massmediesamhället har på ett träffande sätt beskrivits av Thompson (1995) med begreppet *the management of visibility*. Inte minst televisionen har bidragit till att skapa nya villkor för politik och offentlig debatt. I televisionen synliggörs politikens företrädare regelbundet för en masspublik. De kan inte heller dra sig undan denna synlighet. Politiska partier vars ledare inte syns regelbundet i medierna når knappast några framgångar. Konstruktionen av identiteter och image genom framträdanden i medierna har blivit en självklart viktig del av den politiska vardagen i allmänhet och av arbetet under valrörelser i synnerhet. I denna kamp om synlighet och image kan politiker också försöka vinna poäng genom att kritisera eller t.o.m. smutskasta sina konkurrenter. För de politiska aktörerna skapar dessa politikens villkor möjligheter, men också risker. För journalister och medieproducenter innebär det stor makt över politiken. När politiska framträdanden sker i medierna förlorar politikerna kontrollen över sin egen image och blir delvis hänvisade till medieproducenternas meningsskapande och deras intresse av dramatiska händelser, konflikter och kritiska avslöjanden. Politiker som gör mindre lyckade framträdanden i medierna, säger ogenomtänkta saker eller gör andra typer av misstag, riskerar vidare en uppmärksamhet som de inte önskar. Enskilda uttalanden kan bli upphov till stora mediehändelser. Politiker som i arbetet eller privatlivet bryter mot etablerade normer eller förväntningar riskerar

också att bli huvudpersoner i s.k. skandaler där journalister offentliggör sådant som politikerna vill hemlighålla. Dessa skandaler har en särskild potential att bli till sensationella nyheter och dramatiserade berättelser.

De analyser som följer nedan illustrerar att dessa politikens villkor i massmediesamhället skapar risker inte bara för de enskilda politiska aktörerna utan också för politiken och det demokratiska systemet som helhet. Risken är att politikernas, journalisternas och medieproducenternas agerande i denna situation tillsammans bidrar till en allt mer utbredd misstro mot politiken.

Politiska skandaler

Politiska skandaler var under valrörelsen 1998 ett återkommande tema i mediernas valbevakning. Under 10 dagar precis före valet 1998 gjorde Rapport sju reportage som på ett eller annat sätt handlade om det vi kan kategorisera som politiska skandaler eller affärer. I andel utgjorde dessa cirka 20 % av de reportage med (direkt eller indirekt) anknytning till valrörelsen som Rapport gjorde under denna period. I tid representerade de dock en större andel eftersom flertalet av reportagen fick stort utrymme i sändningarna. Mycket kortfattat kan de sju reportagen sammanfattas på följande sätt:

7/9: Ett avslöjande om att politiker kopplade till landstingstvätten i Alingsås missbrukat sitt förtroende och bl.a. handlat sprit för tvätteriets pengar.

9/9: I ett reportage som handlar om socialdemokratins påstådda problem i valrörelsen lyfter man fram affären i Alingsås som ett exempel på att denna typ av affärer fortsätter att drabba socialdemokratien.

13/9: Ett reportage som handlar om det 'politiska fifflet i Gävle', den misstro som detta skapat och riskerna för att detta leder till ett 'omfattande valskolk'.

15/9: Ett reportage som beskriver valrörelsen i Dorotea utifrån de politiska skandaler som tidigare drabbat socialdemokratien i denna kommun.

16/9: Ett reportage om valrörelsen som knyter an till tidigare skandaler och som presenteras på bl.a. följande sätt: 'Ja valtemperaturen stiger och nu är det bara några dagar kvar att övertyga väljarna eller för att reda ut skandaler ....'. Medborgare på gatan i Alingsås uttrycker i reportaget sitt bristande förtroende för politiken.

16/9: Ett inslag där man intervjuar en LO-ombudsman som skrivit en bok där han analyserar och försöker förklara de politiska skandalerna

inom socialdemokratin. Reportaget inleds med ett kollage över välkända skandaler med klippta kvitton, närbilder på spritklubbar osv.

17/9: Nyheten om Gudrun Schymans städhjälp blir en affär som får stort utrymme i Rapport liksom i andra medier. Reportaget fokuserar på bl.a. politikerförakt och bristande förtroende.

Rapportredaktionen valde således att ge dessa så kallade skandaler eller affärer stort utrymme i nyhetssändningarna under valrörelsens mest intensiva slutskede. Väl att märka var det egentligen bara de första och sista av dessa sju reportage som presenterade en nyhet om något nytt som inträffat eller uppdagats just då. (Den aktuella händelsen i nyheten om Schymans städhjälp var att uppgifterna om städhjälp, och lönen som inte rapporterats till skattemyndigheten, kommit fram och kunde kopplas till ett uttalande som Schyman gjorde i den TV-sända partiledardebatten. Därigenom blev städhjälp en av valrörelsens stora händelser.) De övriga fem inslagen var samtliga exempel på hur politiska skandaler eller affärer drogs in i valrörelsen, och fick prägla Rapportredaktionens beskrivning av medborgarnas relation till politiken, utan att något nytt hade inträffat. Det skall också nämnas att skandaler och politiskt maktmissbruk var teman som återkom även i andra reportage som Rapportredaktionen gjorde under dessa tio dagar. Ett av flera exempel på detta är ett reportage den 8/9 som handlade om moralfrågornas centrala plats i valrörelsen. Moralfrågornas aktualitet knyts här till de många skandalerna i svensk politik. Redaktionen valde således gång på gång att låta de politiska skandalerna vara utgångspunkten för rapporteringen om valrörelsen.

I en studie baserad på ett mediematerial omfattande de sista fyra veckorna inför valet 1998 konstaterar Asp (1998) att det finns relativt stora skillnader mellan de olika medierna när det gäller deras fokusering på politiska "affärer". Asp drar slutsatsen att det är etermedierna som gav störst uppmärksamhet åt "affärerna". Som jämförelse kan nämnas att 21 % av Nyheternas (TV 4) och 19 % av Ekots politiska inslag fokuserade på affärer, medan motsvarande siffra för Expressens och Aftonbladets artiklar är 5 %. Rapport och Aktuellt ägnade 7 % respektive 11 % av inslagen åt "affärer".

En av de mekanismer genom vilka politikens medialisering fungerar är just journalistikens makt att definiera de händelser som skall prägla en valrörelse. Journalistiken väljer ut vissa händelser, som blir nyheter, men väljer också att skapa nyheter utan att något nytt har hänt. Ett exempel på detta är när skandaler som tidigare fått stor uppmärksamhet i medierna tas upp igen, i reportage där all

mänhetens bristande förtroende för politiken och riskerna för valskolk görs till en stor fråga i valrörelsen. Makten att välja är också en makt att välja bort. När Rapportredaktionen valde att under tio dagar göra sju reportage om politiska skandaler var det mycket annat som prioriterades bort. Dessa val är meningsskapande och avgör delvis vad valrörelsen kommer att handla om.

En väsentlig aspekt av politikens medialisering är vidare att politiken dras in i en textproduktion som å ena sidan presenterar påståenden som självklara neutrala fakta, men som å andra sidan i praktiken är förknippad med en mycket stor frihet att skapa mediehändelser, att iscensätta och forma bilderna av verkligheten.¹² Låt oss ge några exempel på detta.

Genom val av rubriker, påannonser och ingresser talar journalistiken om vad en nyhet handlar om, och anlägger samtidigt ett perspektiv, en tolkningsram som ger en bestämd innebörd åt händelsen. När Rapport 8/9 gör ett inslag som uppmärksammar moralfrågornas genomslag i valrörelsen inleds reportaget på följande sätt:

Reportertext: I dom många kommunala skandalernas skugga har den gamla kristdemokratiska kampanjen om bättre moral i samhället fått ny aktualitet.

I bild: Ett antal ord i olika färger läggs i bilden; Skandal, sprit, Motala, resor, Älvsborg, tvätter.

Redaktionen drar här in skandalerna i valrörelsen och anger dessa som en självklar utgångspunkt för förståelsen av moralfrågornas aktualitet.

I nyhetstexterna gör journalister påståenden om politiken, påståenden som bestämmer vilken innebörd nyheterna får. Genom olika språkliga strategier distanserar sig samtidigt journalisterna från det uttalade.¹³ Påståendena framställs som neutrala fakta (se Nylund 1999 och Potter 1996 för en utvecklad analys av detta). Detta sker t.ex. genom att journalister undviker att tala i jag-form. Påståenden förankras i stället hos någon annan, som ibland är identifierbar men ibland utgör det som kallats "obestämda röster". Användningen av "man" i stället för "jag" kan fylla denna funktion. Ibland används också "vi" men inte för att hänvisa till "vi" i betydelsen redaktionen, utan i betydelsen av en obestämd allmänhet. Användningen av "vi" är också ett av flera sätt att skapa konsensus, att framställa något som en självklar sanning. Vi ger ett exempel från ett av Rapports reportage om politiska skandaler. Reportertexten säger följande: "Skandalerna har varit många de senaste åren... Vi har slutat förvånas." Användningen av "vi" markerar här att det inte är den enskilde

journalisten som slutat att förvånas utan att det är många som gjort det. Citatet ovan är också ett exempel på hur nyhetsjournalistiken regelbundet gör konstateranden som får karaktären av självklara fakta genom att man inte aktualiserar några tolkningsproblem eller avvikande uppfattningar. Att skandalerna ”varit många” presenteras som en självklar sanning.

Under en valrörelse utgör valmöten, tal och olika typer av framträdanden vanligt förekommande händelser i medierna. Med dessa påtagligt aktuella händelser som utgångspunkt och inramning kan journalistiken skapa nyheter som också handlar om annat än dessa möten. Den 9/9 gjorde Rapport ett inslag från socialdemokraternas valmöte i Stockholm. I programledarens påannons refererades till ett uttalande från statsministerns tal. Bilderna i reportaget hämtades från mötet. Reportaget handlade dock inte om vad statsministern sa i sitt tal utan om socialdemokratins påstådda problem med de ständigt återkommande skandalerna. Stommen i reportaget blev de uttalanden som statsminister Persson och partisekreteraren Thalén gjorde som svar på journalisternas frågor om affären på landstingstvätten i Alingsås. Detta kopplades sedan ihop med ett möte som Mona Sahlin haft med en grupp ungdomar som enligt uppgifter uttryckte misstro mot politiker. Som svar på journalistens frågor fick Sahlin förklara misstron och hon valde att peka på olika dåliga egenskaper hos politiker. ”Vi är för stela, kantiga, strömlinjeformade och det känner dom här redan fast dom bara är 16–17 år, intressant.” I reportaget fick vi inte höra journalistens fråga utan bara Sahlins svar, vilket bidrog till att Sahlins svar framstod som ett uttalande på eget initiativ. En självklar del av den journalistiska produktionsprocessen är att forma nyheter genom att sätta ihop olika påståenden, bilder, uttalanden till en helhet. Genom journalistiken lyfts politikernas uttalanden ut ur ett ursprungligt sammanhang och placeras in i ett annat. Denna grundläggande förutsättning för det politiska samtalet är en viktig del av politikens medialisering.

En medialiserad politik är en politik där de politiska aktörerna i väsentlig utsträckning anpassar sig till mediernas sätt att fungera. Politikerna accepterar de roller som de tilldelas (och accepterar därigenom att de över huvud taget tilldelas roller av journalistiken). Ett annat uttryck för denna anpassning är politikernas benägenhet att formulera sina uttalanden på ett sådant sätt att de passar medielogiken och journalistikens dramatiseringar. När Schymans städhjälp blev en nyhet var de andra partiledarna inte sena att komma med slagkraftiga uttalanden. Lars Leijonborg anklagade Schyman för ”systematiskt dubbelspel”, en formulering som fick genomslag i bl.a.

Rapport, Aktuellt, Nyheterna och ett flertal tidningar (i såväl morgontidningar som tabloidpress). Uttalandet var slagkraftigt och passade medielogiken. Ingen ifrågasatte om det verkligen var frågan om ett systematiskt dubbelspel. Politikerna och journalisterna bidrog tillsammans till att göra "Schymans städhjälp" till en av de stora händelserna under valrörelsens slutskede.

Löftespolitik

Politiker bara lovar utan att sedan infria sina löften! Politiska löften inför valet är bara valfläsk, där politikerna försöker bjuda över varandra för att värva väljare! På detta sätt kan vi sammanfatta en uppfattning om politiken som tycks vara ganska vanlig (jfr Esaiasson 1996). Utifrån innehållsanalyser av efterkrigstidens valdebatter drar Esaiasson och Naurin slutsatsen att "löftesbrytare" och besläktade uttryck som t.ex. "överbudspolitiker" är vanligt förekommande skällsord i politiska debatter. Efter att ha studerat i vilken utsträckning svenska regeringar faktiskt infriat sina löften under den kommande mandatperioden drar Esaiasson och Naurin slutsatsen att de negativa bilderna av politiker i detta avseende är kraftigt överdrivna. Som exempel kan de konstatera att den socialdemokratiska regeringen (helt eller delvis) uppfyllde 85 % av de löften som gavs inför riksdagsvalet 1994. I en debattartikel i Dagens Nyheter (27/6 1999) skriver forskarna bl.a.: "Det är inte så att politiker struntar i vad som lovas. Och valdebatten ger en vägledning om vad partierna kommer att prioritera under den kommande mandatperioden" (se även Esaiasson 1996).

I den kvantitativa innehållsanalysen av TV-nyheter undersökte vi hur stor andel av nyheterna som uttryckligen beskrev politiken som en löftespolitik. Med detta menar vi då nyheter där det explicit talas om politiska löften och politiker som lovar och där nyheten tydligt handlar om just detta. I de allra flesta fall kopplas detta till en tydlig misstro mot politiken. Innebörden är ofta att politiker bara lovar som en strategi för att värva röster, eller att politiker inte håller vad de lovar. Analyserna av TV-nyheterna 1979 och 1998 visar följande.

Tabell 6. Löftespolitiken som ett starkt inslag i TV-nyheterna

Rapport 1998	2 av 44	4%
Aktuellt 1998	5 av 21	24%
Nyheterna 1998	4 av 23	17%
Summa 1998	11 av 88	12%
Rapport 1979	4 av 43	9%
Aktuellt 1979	9 av 50	18%
Summa 1979	12 av 93	14%

Av detta skulle man kunna dra slutsatsen att löftespolitiken har varit ett viktigt inslag men utan att egentligen dominera valrörelserna i medierna. Kvantitativt sett kan det tyckas vara relativt få nyheter där detta utgör ett starkt inslag. Det bör dock betonas att formuleringar om politiska löften finns i betydligt fler nyheter och att siffrorna här visar enbart de nyheter som i stor utsträckning handlar om löftespolitik. Dessa siffror visar inga tydliga skillnader mellan valrörelserna 1979 och 1998. En närmare analys visar dock att det finns betydelsefulla skillnader. Det vi kan kalla löftespolitikens diskurs var mer framträdande i de stora mediehändelserna 1979 jämfört med 1998.

De sista veckorna av valrörelsen 1979 präglades av några stora händelser där sakpolitiska frågor och skiljelinjer mellan partierna lyftes fram. Det var socialdemokraternas 100-dagars program som Palme presenterade i ett tal i Kolmården, mittenpartiernas gemensamma program där skattepolitiken var ett viktigt inslag, samt frågan om villakostnaderna och det som beskrevs som ”kampen om villaägarna”. Samtliga dessa tre politiska händelser beskrevs i Aktuellt och Rapport delvis inom ramen för löftespolitikens perspektiv. Låt oss ge några exempel som visar att såväl politikerna som journalisterna vid denna tid talade om politiken inom ramen för detta perspektiv.

En av huvudrubrikerna i Rapport den 2/9 1979 var ”Palmes vallöften”. Under denna rubrik sammanfattades först socialdemokraternas s.k. 100-dagars program i termer av de olika ”löften” som detta påstods innehålla. En intervju med Palme iscensattes sedan som en slags kamp om i vilken mån programmet skulle uppfattas som uttryck för ”löftespolitik” eller inte. Ett klipp gjordes från Palmes tal där han inför åhörarna framhöll att detta inte handlade om ”löftespolitik”. I intervjun fick Palme bl.a. frågan: ”Hur kan du säga

att detta inte är löftespolitik?” Palme dementerade att det var frågan om löftespolitik. Redaktionen utnyttjade dock sin makt över det iscensatta samtalet när de satte in Palmes framträdande i ett inslag vars dominerande budskap var att det självklart var frågan om löftespolitik.

Att journalisterna tolkade politikernas uttalanden som uttryck för löftespolitik var knappast vare sig märkligt eller orimligt med tanke på att politikerna under valrörelsen 1979 regelbundet kritiserade varandra för att locka med löften som de sedan inte infriar. I sitt tal i Kolmården där Palme presenterade det så kallade 100-dagarsprogrammet kritiserade han de borgerliga partierna genom att rada upp exempel på ”brutna löften”. Detta var ett vanligt förekommande grepp i den politiska debatten. Samtidigt som politikerna anklagade varandra försökte de i intervju efter intervju dementera att de egna förslagen skulle tolkas som valtaktiska utspel och löften. Journalisterna utnyttjade sin makt att iscensätta intervjuerna på ett sådant sätt att förslagen framstod som valtaktik och löftespolitik trots partiledarnas dementier. I Rapport 3/9 1979 introducerades en nyhet om mittenpartiernas nya gemensamma förslag på följande sätt: ”Det här mittenutspelet kommer alltså mindre än två veckor före valet och det kommer efter nedslående opinionssiffror ...” I intervjuer dementerade Fälldin och Ullsten att det var frågan om löften men konfronterades med påståenden/frågor som förankrades i en icke identifierad allmänhet och som gav tydliga signaler om hur politiken skulle förstås:

Men vad säger ni då till *dem* som ändå kommer att se detta som ett taktiskt utspel ... (till Fälldin, vår kursivering).

Vad säger du till *dem* som ser det här som bara valtaktik? (till Ullsten, vår kursivering).

Detta var bara några exempel på hur berättelsen om ”löftespolitiken” genomsyrade valrörelsen i medierna 1979.

I valrörelsen 1998, så som den skildrades i medierna, fanns ingen riktig motsvarighet till socialdemokraternas och mittenpartiernas program. Det saknades dock inte s.k. utspel som kunde beskrivas som uttryck för löftespolitik. I Rapport 16/9 introducerades ett inslag på följande sätt: ”Och med bara fyra dagar kvar inför valet så levererar Göran Persson ytterligare ett vallöfte. Vinner socialdemokraterna skall alla barn få plats i barnomsorgen. ... Hittills under mandatperioden har regeringen inte gjort någonting åt det här men i dag, några dagar före valet lovar ...”. Redaktionens budskap till tit-

tarna är tydligt. Det är frågan om taktiska löften för att i sista stund försöka vinna väljare.

Det som under de sista veckorna i TV-nyheterna beskrevs som utspel och löften var i flera fall uttalanden som gjordes i TV. Detta kan ses som ett uttryck för att valrörelsen i allt större utsträckning utspelas i TV. När den i TV iscensatta partiledarintervjun med Göran Persson kommenteras i Rapport (16/9) kritiserades t.ex. Persson för att han var inne i en "löfteskarusell". När partiledardebatten i TV4 kommenterades av Nyheterna (16/9) uppmärksammades Perssons s.k. vallöfte till barnfamiljerna. Förslaget beskrevs som "valfläsk" och kommenterades av Carl Bildt som "ett löfte ur tomma luften sprunget ur nattens nervositet".

En påtaglig skillnad mellan 1979 och 1998 är att politikerna i den senare valrörelsen inte i samma utsträckning anklagade varandra för att komma med tomma löften som de sedan inte håller. Tönen mellan politikerna var i valrörelsen 1998 överlag mer vänlig. Angrepp och anklagelser var inte lika vanligt förekommande. Kanske kan detta ses som ett uttryck för att många politiker tagit kritiken mot den politiska debatten på allvar och försökt göra vad de kan för att debatten inte skall få karaktären av munhuggning och anklagelser. En debatt där alla anklagar alla för att inte hålla sina löften blir på sikt sannolikt negativ för alla inblandade politiker.

En jämförelse mellan de två valrörelserna tyder också på att de politiska partierna har blivit mycket mer försiktiga med att göra utspel som kan tolkas som löften till väljarna. Kanske skall detta ses som en anpassning till den medialiserade politikens villkor, ett sätt att minska de riskerna som politiken är förknippad med. Det finns en påtaglig risk att utspelen beskrivs som "valfläsk" och tomma löften, men också en risk för negativ publicitet om löftena inte infrias. Politikerna har att hantera ett särskilt dilemma. I intervjuer och debatter, iscensatta i medierna, avkrävs de på enkla besked i inte sällan svåra frågor. Om de inte lämnar besked kan det framstå som att de slingrar sig och inte har några lösningar på de problem som tas upp. Om de ger enkla besked kan dessa å andra sidan bli till löften som sedan vänds mot dem själva i nästa skede.

Politiken som käbblar

Att politiker mest käbblar är en annan, inte ovanlig, negativ bild av politiker (Gilljam och Holmberg 1995). Esaiasson (1996) har undersökt frågan om politiker käbblar genom att studera förekomsten av skryt, attacker på motståndarna samt bortförklaringar.

Detta är enligt Esaiasson tre olika övertalningsstrategier som kan framkalla känslan av att politiker mest käbblar. Esaiasson undersöker hur vanligt förekommande dessa tre övertalningsstrategier är i efterkrigstidens valdebatter, eller närmare bestämt i 16 partiledardebatter (i radio och TV) under åren 1948–1994. Han konstaterar att ungefär hälften av alla budskap i de studerade debatterna kan klassificeras som tillhörande de tre övertalningsstrategierna. Den strategi som benämns attack dominerar. Om vi utgår från Esaiassons operationalisering av käbblar kan vi konstatera att politiker käbblat ganska mycket under hela den studerade perioden (även om andelen budskap som klassificeras som skryt, attacker eller bortförklaringar varierat från cirka 45 % till cirka 65 %). Särskilt hög är andelen under en period från 1973 till 1985. Därefter har käbblet med detta mått snarast minskat. Detta tyder enligt Esaiasson (1996) på att ”vi får söka orsaken till det växande misstroendet mot politikerna på annat håll än i ändrat politikerbeteende under valrörelserna”. Det är också intressant att konstatera att förekomsten av dessa övertalningsstrategier (käbblar i denna mening) är särskilt vanligt under exakt samma period som valdeltagandet i Sverige var särskilt högt (mellan 90 % och 92 %).

Vi skall här undersöka hur bilden av politiken som käbblar på olika sätt kan vara förknippad med politikens medialisering. Käbblar är som Esaiasson (1996) framhåller ett ganska oprecist begrepp. Vi använder det här som ett av flera synonyma sätt att beskriva ett samtal där människor träter och munhuggs, utan att samtalet leder till något konstruktivt. Käbblar har en negativ innebörd då det antyder att de inblandade träter om något oväsentligt i stället för att prata om det som är viktigt. Medan Esaiassons definition relaterar till politikernas uttalanden relaterar vår definition mer till samtalskaraktär.

En av de mest grundläggande implikationerna av politikens medialisering är att den politiska debatten iscensätts inom ramen för bestämda programformat och journalistiska konventioner. Dessa format och konventioner tenderar att förstärka den politiska debattens karaktär av träta, där meningsmotsättningar dominerar. Debatterna blir till regisserade sammanstötningar där orden och formuleringarna är det främsta vapnet (jfr Ekström och Eriksson 1999). Under en valrörelse kan TV-tittarna ta del av ett stort antal iscensatta ordkrig (som dessutom påminner starkt om liknande ordkrig från tidigare valrörelser). Samtalens karaktär och frekventa förekomst är, tror vi, en av de grundläggande orsakerna till att politiken också uppfattas som käbblar. Även denna aspekt av politikens medialisering utvecklas i ett samspel mellan medieproduktio-

nens konventioner, journalistikens arbetssätt, de politiska debatternas iscensättning och politikernas agerande.

Politikerna är naturligtvis inte oskyldiga till att debatten får karaktär av ordkrig där deltagarna attackerar varandra, försöker vinna poäng genom retoriskt väl valda formuleringar, undviker att svara på frågor etc. Vi ger ett exempel på detta från den avslutande partiledardebatten i SVT. Vi kommer in i slutet på ett längre inlägg av Alf Svensson där han kritiserar socialdemokraternas familjepolitik och argumenterar för vårdnadsbidrag. Ordväxlingen är vald för att den särskilt tydligt illustrerar det som brukar karakteriseras som käbbel. (Den kritiska och delvis spydiga tonen, samt partiledarnas kroppsspråk, förstärkte i detta fall debattens karaktär av käbbel. Detta fångas naturligtvis inte i citatet som följer):

AS (Alf Svensson): ... det är alltså rent nys och nonsens och tro att det är nån partiledare eller nån i socialnämnden eller vad det nu kan va som är bättre på att välja, föräldrarna kan, föräldrarna vet, betro dom, gör dom till våra bästa bundsförvanter.

GP (Göran Persson): (som får den första repliken): Jag tror att den här debatten ikväll kommer att visa att det finns väldiga spänningar inom det här så kallade borgerliga blocket där Alf Svensson ju är lierad med Carl Bildt i en högerallians. Vi vet ju nu att moderaterna vill sänka skatterna med 80 miljarder kronor, kanske 100 till och med om man tar in fastighetsskatten. Tror du Alf Svensson att det går att kombinera med en bibehållen standard i vården och i skolan, är det kristdemokraternas uppfattning att det går?

AS: Ja jag kan ju inte precis påstå att det inlägget var en replik på mitt anförande för det ...

GP: Men du kan svara på frågan ...

AS: ... var ju faktiskt ... ja men det ... Ja det ska jag göra ...

GP: Tack ...

AS: Men faktiskt så att din replik borde handla om varför, du borde förklara för mig varför du inte betror småbarnsföräldrarna att välja barnomsorg, du borde talat om för alla som sitter och lyssnar nu ikväll varför dom som har mycket pengar ska få låga dagisavgifter för att få vara ute ännu mer i förvärvslivet och få ännu mindre tid till sina barn för det är ju faktiskt så din dagispolitik fungerar...

(I bild får vi se Göran Persson skaka på huvudet.)

AS: ... Ja det kan ju varenda en räkna ut, det är ju dumt att virra på huvudet åt en sån självklarhet.

GP: Jag kommer tillbaka sen med ett inlägg om familjepolitiken. Nu vill jag ha svar på frågan Alf Svensson. Du kommer med den ställning kristdemokraterna har att garantera Carl Bildt som statsminister med en

högerpolitik. Går det att förena moderaternas skattesänkningar med ansvar för vården, för skolan och för omsorgen. Du får inte både och, du måste välja och du måste vara tydlig om du har några krav på att bli trodd.

AS: Jag ser fram emot, eftersom du inte bryr dig om att replikera på mitt anföranden, så tar jag mig friheten att säga att jag ser fram emot när du och Gudrun Schyman senare här i afton ska bestämma om er kompletta enighet. Vi kommer inte att försämra vården, vi kommer inte att försämra skolan. Vi kommer aldrig att bete oss så korkat, jag kan nästan repetera vad Carl Bildt sa, tror du att jag är en idiot, tror du att jag skulle sätta mig i en regering och försämra vården. Den ska förbättras annars sätter vi oss inte i en regering. Du har tagit av kommunerna 80 000 eller vad det nu är, en förfärlig, ja du har tagit av dom mer än 20 miljarder ...

(I bild får vi se Göran Persson skaka på huvudet.)

AS: Virrar du på huvudet åt att ni har tagit av kommunerna 20 miljarder.

Programledaren: Jag vill återigen påminna om att replikerna är avsedda som svar eller angrepp vad avser det inlägg som talaren just har gjort ...

Denna ordväxling illustrerar fyra saker. För det första att diskussionen ger mycket lite upplysning i sak om skillnaderna mellan olika politiska alternativ. För det andra att partiledarna attackerar varandra med argument utan att tittarna ges någon som helst möjlighet att avgöra rimligheten i argumenten. Ord står mot ord. För det tredje att partiledarna inte bara undviker att svara på frågor utan också anklagar varandra för att inte göra det. För det fjärde att partiledarna är indragna i en i medierna iscensatt kamp om väljarna där var och en försöker vinna poäng mot varandra, men där de tillsammans bidrar till att det politiska samtalet får karaktär av käbbel. Det som för de enskilda partiledarna framstår som kortsiktigt rationellt i den specifika situationen bidrar sammantaget till att skapa en form av politisk debatt som knappast ökar medborgarnas förtroende för politiken.

I innehållsanalysen av TV-nyheter undersökte vi hur stor andel det var av nyheterna som i en betydande utsträckning handlade om politiker som grälar, skäller på varandra och/eller anklagar varandra. (Det kunde då antingen vara nyheter där politiken explicit beskrivs på detta sätt eller nyheter där man i iscensättningen lyfter fram politikernas anklagelser mot varandra.)

Tabell 7. "Ordkrig" som ett starkt inslag i TV-nyheterna

Rapport 1998	7 av 44	16%
Aktuellt 1998	5 av 21	24%
Nyheterna 1998	3 av 23	13%
Summa 1998	15 av 88	17%
Rapport 1979	13 av 43	30%
Aktuellt 1979	15 av 50	30%
Summa 1979	28 av 93	30%

Av dessa siffror kan vi dra slutsatsen att politikens karaktär av ordkrig fortfarande utgör ett väsentligt inslag i TV-nyheterna men att detta präglade TV-nyheterna i ännu större utsträckning 1979.

Vad är det då som ligger bakom dessa siffror? Vad är det i politikens, mediernas och journalistikens sätt att fungera som på olika sätt bidrar till att ge den medialiserade politiken karaktären av ordkrig eller käbbel? Vi skall försöka ge en del svar på denna fråga. Det är inte lätt att definitivt avgöra vad som är käbbel och inte. Kanske är det inte heller så viktigt att kunna avgöra detta. Vi uppfattar det som mer väsentligt att försöka förstå de grundläggande villkor som ger det politiska offentliga samtalet karaktär av ett ordkrig. Låt oss peka på några olika förhållanden.

Politikerna väljer i olika sammanhang (i tal på torgmöten, debatter och intervjuer) att formulera sig på ett sådant sätt att de reproducerar bilden av politiken som ett ordkrig. När Bohman i valrörelsen 1979 beskrev socialdemokraternas skattepolitik som en "stor bluff" och Palme beskrev mittenpartiernas program som "dubbelpanik" är detta bara två av många exempel på detta. Vad som är ännu viktigare är kanske den samtalsform och den typ av argumentation som politikerna på ett självklart sätt tillämpar under valrörelsernas debatter. Politikerna kritiserar varandra, undviker att svara på frågor och erkänner sällan eller aldrig att de har fel (jfr Esaiasson 1996). Det tillhör också debatternas form att de sällan eller aldrig leder till något nytt, till några nya överenskommelser, några nya lösningar. Tvärtom är det ofta så att ord ställs mot ord. Debatterna får karaktären av en uppvisning i konsten att argumentera, där det egna framträdandet, och inte samtalet, på ett påtagligt sätt står i centrum. Om medborgarna gång på gång möter liknande argument, i samma frågor, i debatter där attacker utgör ett viktigt inslag är det knappast konstigt om politiken uppfattas som käbbel.

Karakteristiskt för de valrörelser vi studerat är att just uttalanden från politiker kan få stort genomslag. Vad den ena och den andra har sagt, och vad den ena och den andra har att säga om vad andra har sagt, blir i sig stora mediehändelser. Att uttalandena i sig och inte innehållet i politiken hamnar i fokus kan under vissa omständigheter bidra till politikens karaktär av käbbel. Detta hänger inte bara samman med politikernas agerande utan också mediernas och journalistikens sätt att fungera. Ett exempel:

I valrörelsen 1998 gjorde Göran Persson ett uttalande i en parti-ledarutfrågning i TV som blev till en stor händelse i medierna. Socialdemokraterna hade kommit med ett förslag om maxtaxa på dagis, dvs. om subventionerade dagisavgifter. Som svar på en fråga om inte hemarbetande föräldrar behövde motsvarande ekonomiskt stöd sa Persson att de som föredrar att vara hemma med sina barn har ett fritt val och inte bör subventioneras. Detta uttalande gav stora rubriker. Det blev t.ex. huvudnyhet på både Expressens och Aftonbladets förstasidor. I Expressen stod att barnfamiljerna rasar mot Persson men att han inte ångrar uttalandet. På Aftonbladets förstasida stod tvärtom att Persson var ledsn och ångrade orden. Uttalandet kommenterades i ett flertal artiklar. I Rapport och Aktuellt blev reaktionerna på uttalandet stora nyheter. Båda dessa nyhetsprogram anlade vad som kan kallas för ett metaperspektiv (nyheter om nyheter) när de kommenterade reaktionerna på uttalandet. Rapport: "Perssons uttalande blev löpsedlar och trots ursäkt ledde detta till hårda angrepp ..." Efter detta klipptes angrepp från flera politiker in. Även i Aktuellt fick tittarna ta del av ett antal angrepp på Perssons uttalande. Dessa introducerades på följande sätt: "Oppositionen missade inte chansen att utnyttja blottan som statsministern lämnat". Typiskt för denna stora mediehändelse var att den handlade om vad Persson sagt och inte vad det politiska förslaget i praktiken innebar. I Rapport framhölls att Persson inte backade i sakfrågan men bad om ursäkt för sin formulering. Av nyheterna framstår det också som att kritiken från oppositionen är en kritik huvudsakligen mot Perssons uttalanden.

Genom påannonser, reportertext etc. sätter journalistiken ramar för hur politikernas uttalanden och agerande skall tolkas. I Rapport 12/9 1979 introducerades ett inslag om Bohmans synpunkter på mittenpartiernas program med följande påannons: "Ja de tre dagar som är kvar är alltså avgörande och i dag bröt ett storgräl ut ...". I Rapport den 12/9 1998 beskrevs en debatt mellan två partiledare som en "traditionell pajkastning". Vanligt förekommande är också att journalisterna i påannonserna eller reportertext talar om att poli-

tikerna ”anklagar” varandra. Läsarna/tittarna erbjuds därigenom ett visst sätt att tolka det politikerna säger i reportagen.

Journalistiken kan bidra till den politiska debattens karaktär av ordkrig genom att konfrontera politikerna med vad andra politiker har sagt. På så sätt kan uttalanden i ett sammanhang bilda utgångspunkten för det som kommer att framstå som ett pågående gräl. Såväl 1979 som 1998 finns exempel på detta. Vilka som driver ”grälet” framåt varierar. I vissa fall kan det vara journalisterna som ställer politikerna inför ett uttalande och ber dem om en reaktion. I andra fall kan reaktionen komma från politikerna på eget initiativ och sedan fångas upp av journalisterna. I båda fallen är det frågan om ett samspel mellan en journalistik som iscensätter ett gräl och en politik som medverkar i, och bidrar till, detta. I TV kan ”grälen” iscensättas utan att de inblandade parterna möter varandra. Uttalanden från olika sammanhang sätts ihop och ställs mot varandra. I vissa fall blir grälen till en berättelse i flera avsnitt som löper över flera dar. Dessa iscensatta gräl uppfyller väl televisionens krav på dramatik och underhållning.

När nyheterna återger tal, debatter och intervjuer prioriteras inte sällan sådana framträdanden och formuleringar som bidrar till bilden av politiken som ett ordkrig. Spektakulära uttalanden ökar dramatiken i inslagen och har därför ett värde i sig. Under en valrörelse byggs många inslag upp kring konflikter där det som framstår som påhopp och angrepp av olika slag är mycket användbara. Ett tydligt uttryck för detta är de nyhetsinslag som gör anspråk på att rapportera från partiledarnas framträdanden på olika torgmöten och andra platser under valrörelsen. I nyhetssändningarna får vi ofta se sekvenser där partiledarna angriper och anklagar varandra. Ett inte ovanligt journalistiskt grepp är att klippa ihop korta uttalanden från olika politiker (hämtade från olika sammanhang) till ett slags kollage över politiker som kritiserar varandra. I nyhetssändningarna 1998 återgavs också partiledardebatterna i TV i form av sådana kollage. Dessa kollage, där uttalanden från ett sammanhang sätts in i ett annat, förstärker bilden av att det politiska samtalet är en serie av attacker snarare än ett samtal i sakfrågor.

Politikens karaktär av ordkrig hänger avslutningsvis nära ihop med de villkor som gäller för valrörelsernas stora politiska debatter. Dessa debatter iscensätts i stor utsträckning som just ordkrig, eller åtminstone en duell, en batalj, med orden som vapen. ”Duellen” mellan Bildt och Persson var kanske det tydligaste exemplet på detta i valrörelsen 1998 (men även andra debatter hade liknande karaktär om än mindre utpräglat, se Ekström och Eriksson 1999). I tidningar och TV-nyheter lanserades ”Duellen” som en av valrörelsens stora

händelser, en viktig ”kamp” mellan två huvudmotståndare. På olika sätt byggdes spänningen upp inför denna avgörande händelse. Tabloiderna analyserade motståndarnas egenskaper. I TV-nyheterna fick vi följa dem på väg in i studion, starkt uppmärksammade av fotografer. I studion möttes de sedan vid ett bord och kampen kunde börja. Partiledarna hade nu en avgränsad tid på sig att vinna detta slag. Debatten hade knappast karaktär av samtal eller dialog utan snarare en kamp med orden, talet och retoriken som främsta vapen. Atmosfären runt hela ”Duellen” bidrog till detta. Efteråt analyserades partiledarnas insatser. Den återkommande frågan var: Vem vann? I nyhetssändningarna fick vi se redigerade kollage där välvalda delar från ”Duellen” klipptes ihop på ett sätt som gjorde att debattens karaktär av träta, ordkrig förstärktes ytterligare.

När medborgarna kommer till tals

Att iscensätta valrörelser i medierna, och att rapportera om det som händer, är samtidigt att tilldela aktörer olika roller och identiteter. Att tilldela är då inte detsamma som att hitta på. Med tilldela menar vi snarare att debatter, nyhetsinslag etc. konstrueras på ett sådant sätt att vissa identiteter prioriteras medan andra marginaliseras. Den fråga vi nu skall ställa är: I vilka egenskaper kommer medborgarna, väljarna, till tals i nyheterna? Vilka roller skapas för medborgarna? Vilka röster får representera medborgarna? Vilka relationer mellan politiker och väljare skapas?

Ett vanligt grepp i TV-nyhetsjournalistiken är att låta personer ur allmänheten komma till tals, som t.ex. röster från gatan. Det finns ett genomgående mönster i TV-nyheterna de två sista veckorna före valet 1998. När allmänheten kommer till tals är det oftast röster som uttrycker missnöje med politiken (partierna och politikerna), som inte litar på politiker, som tycker att politikerna käbblar och i vissa fall även medborgare som framhåller att de inte tänker gå och rösta. Det finns inget i vårt material som talar för att detta är något nytt. Vi kan se ett liknande mönster 1979. Mycket sällan möter vi i TV-nyheterna vanliga medborgare som är aktiva i politiken, som är politiskt intresserade, engagerade i specifika frågor eller deltar i politiska samtal.

I TV-nyheterna återkom berättelsen om den missnöjda allmänheten gång på gång fast i olika varianter. I den serie av reportage om politiska skandaler som Rapport gjorde i september 1998 är medborgarna de som misstror politiken, de som överväger att i protest inte gå och rösta eller rösta blankt. Politikerna framträder antingen i

egenskap av anklagade och skyldiga, eller som de som skall förklara de många skandalerna.

I Aktuellt fem dagar före valet 1998 sändes ett reportage som illustrerade de ideologiska skillnaderna mellan socialdemokratin och moderaterna med utgångspunkt i Nacka kommun. Skillnaderna mellan olika politiska alternativ tydliggjordes på ett konkret och pedagogiskt sätt. En implicit innebörd var, enligt vår tolkning, att det gör skillnad vad man röstar på och att det finns tydliga alternativ. Reportaget avslutades dock på följande sätt:

Reportertext: Men en del Nackabor vänder båda politikerna ryggen. En är pensionären Folke som röstat socialdemokratiskt i hela sitt liv.

Intervjuad person (IP): Jag röstade på sossarna ...

Journalist (J): Vad kommer du rösta på i år då?

IP: Inget, det blir blankt.

J: Varför det?

IP: Man kan inte lita på nån, det finns inga jag kan lita på, varken kommunalt eller rikspolitiskt.

Varför avslutade Aktuellt ett reportage om ideologiska skillnader mellan två av valets huvudmotståndare på detta sätt? Varför fick just Folke avsluta reportaget? Vi vet att avslutningen på en berättelse har stor betydelse för dess innebörd som helhet. Avslutningen kan fungera som en lösning som talar om hur vi skall förhålla oss till det som visats.

I TV-nyheterna de sista veckorna före valet fanns ett flertal reportage där medborgare kom till tals och uttryckte sitt missnöje med politikerna. ”Dom säger en sak och gör en annan sak”. ”Det spelar ingen roll om vi går och röstar ... vi är bortglömda ändå.” ”Vem ska jag då lägga rösten på. Jag litar inte på nån”. ”Det är så mycket tjafs fram och tillbaka. Man klankar ner på varandra mest.”

Bilden av de missnöjda medborgarna skapades inte bara genom de personer som fick komma till tals, utan också genom nyheternas rubriker och reportertext, hänvisningar till opinionsundersökningar, och över huvud taget den bild av medborgarna som var inbyggd i reportagens övergripande handling. Journalisterna gjorde sig inte sällan till tals för medborgarnas missnöje. I Nyheterna (15/9) kommenterade reportertexten ett offentligt samtal mellan Bildt och Daleus på följande sätt: ”Men även om åhörarna knappast blev kloka var centerledaren nöjd efter sin kupp”.

Det fanns även motbilder, medborgare som uttryckte sig positivt om politiken, eller inslag som problematiserade de negativa före-

ställningarna om politiken. Men dessa motbilder representerade undantag och i flera fall integrerades de i inslag som i sin helhet likafullt bekräftade medborgarnas missnöje. Vi ger ett exempel. Cirka en vecka före valet 1998 (13/9) gjorde Aktuellt ett reportage där man intervjuade en forskare som framhöll att politikerna för det mesta infriar sina löften. Reportaget byggdes upp på följande sätt. Det inleddes med en huvudrubrik och en underrubrik som båda slog fast medborgarnas generella misstro och samtidigt presenterade motbilden.

Väljarna tycker att politiker lovar mer än de kan hålla men forskare håller inte med om det. (En av sändningens huvudrubriker.)

Allmänhetens tilltro till politiker är ju inte den allra bästa. Ofta litar väljarna helt enkelt inte på politikernas löften. Men det finns forskare som visar att politiker numera i de flesta fall faktiskt håller vad dom lovar. (Introduktionen till reportaget.)

Efter detta följde ett kort kollage där man klippt ihop korta snuttar med politiker som munhuggs med varandra. Det man vill illustrera tycks vara käbblande politiker. Sedan presenteras en SIFO-undersökning som visar att andelen medborgare som säger att de har lite eller mycket lite förtroende för politiker har ökat till 87 %. Två vanliga medborgare på gatan får nu komma till tals i reportaget. Den ena säger:

Vi har ju sett alla dom här skandalerna. Det är nog få politiker man kan lita på.

Den andre får en fråga som i ljuset av reportaget som helhet framstår som något ledande eller åtminstone förutsägbar.

Journalist: Tycker du att politiker lämnar mycket vallöften?

Medborgare: Jaa.

Journalist: Tror du att dom håller alla löften?

Medborgare: Nää det tror jag inte.

Därefter uttalar sig forskaren som säger att politiker faktiskt infriar sina löften i de flesta fall. Han ger exempel på detta. Forskaren säger också att politiker delvis får skylla sig själva att de har ett dåligt rykte då de ofta ägnar sig åt att anklaga varandra. Reportaget avslutas sedan med en återgång till den negativa bilden av politikerna. Återigen får vi se ett redigerat inslag med politiker som ägnar sig åt vad som framstår som anklagelser och käbbel.

Vi är här inte ute efter att ifrågasätta opinionsundersökningarna som grund för nyhetsinslagen. Det är en anmärkningsvärt hög siffra som SIFO-undersökningen visar och den förmedlas på ett sakligt sätt av Aktuellt. Mot bakgrund av dessa siffror kan det också vara fullt rimligt att Aktuellt valt att illustrera undersökningen med två röster på stan som uttrycker misstro mot politiker. Det är inte heller fel att påstå och visa att politiker munhuggs. Det vi vill visa med detta exempel är två saker: För det första att reportaget är uppbyggt på ett sådant sätt att det ger en i huvudsak negativ bild av politiken trots att det innehåller en motbild. Inledningen och avslutningen, det redigerade politikerkäbblat, journalistens val av frågor till människorna på stan, är uttryck för olika val som bidrar till denna bild. För det andra – och det viktigaste – är reportaget en del i en serie av nyhetsinslag som bekräftar medborgarnas missnöje. Frågan är vilka medborgarroller som på detta sätt inte blir representerade (eller underrepresenterade) i nyhetsjournalistiken? Att människor i attitydundersökningar uttrycker att de inte litar på politiker är en sak. Men finns det inte många olika uttryck för att svenska medborgare i praktiken har tilltro till det politiska systemet?

Hur skall vi då förklara att journalistiken i så stor utsträckning ägnar sig åt att ställa medborgarna mot politikerna; att underbygga negativa bilder av politiker; och att iscensätta medborgarna i rollen som dem missnöjda, dem som misstro, men inte som ansvariga eller delaktiga? En viktig förklaring till detta finner vi, enligt vår uppfattning, i den särskilda världsbild eller ideologi som genomsyrar den moderna professionaliserade journalistiken (jfr Eide 1998, Ekström och Nohrstedt 1996, Petersson 1994). Petersson (1994) har beskrivit denna ideologi med begreppet *journalismen*. I journalismens förståelse av samhället finns tre grupper: Makthavarna (politikerna), vanligt folk och journalisterna. Journalisterna står på folkets sida och hjälper dem att ställa makthavarna till svars. Journalisterna är advokater för en allmänhet som utan journalisternas hjälp riskerar att bli duperade. Att kritisera, avslöja och ställa makthavarna till svars, samt att ge röst åt den missnöjda allmänheten, blir enligt denna världsbild en för journalisterna avgörande uppgift i det demokratiska samhället.

Även i tidningsmaterialet finns som vi visat ovan en hel del artiklar som uttrycker misstro mot politiker och det politiska systemet, även om andelen artiklar med sådant innehåll är mindre än andelen inslag i TV-nyheterna. I tidningsmaterialet framträder också medborgarna i andra roller som är så pass vanliga att de är värda att uppmärksamma. Vad vi syftar på är de artiklar där medborgare

kommer till tals som opinion, som tyckare och smakdomare. 1998 var detta som vi ser relativt vanligt i pressen.

Tabell 8. Allmänheten kommer till tals som opinion, tyckare eller smakdomare

1998	53 av 322 (16,5 %)
1979	26 av 373 (7,0%)
1960	1 av 51 (2,0%)

Det skall framhållas att siffrorna i tabellen inte inkluderar alla de artiklar som presenterar rena opinionsundersökningar, där man i grafiska figurer beskriver fördelningen mellan partierna. Finns det då några väsentliga skillnader mellan olika tidningar? Vi nöjer oss här med att se på förhållandena 1998.

Tabell 9. Allmänheten kommer till tals som opinion, tyckare eller smakdomare i olika tidningar

Nerikes Allehanda	14 av 42 (33,3%)
SVD	0 av 48 (0%)
DN	5 av 43 (11,6%)
Aftonbladet	19 av 82 (23,2 %)
Expressen	15 av 107 (14,0%)

Vad är då typiskt för de roller som medborgarna har i dessa artiklar? Siffrorna i tabellerna inkluderar artiklar av mycket olika karaktär, där medborgarna också har helt olika roller. Låt oss illustrera detta med några exempel från två så olika tidningar som Nerikes Allehanda och Aftonbladet. I flera reportage följde Nerikes Allehanda en specifik familj. Familjen framträdde som politiskt intresserad och engagerad i olika frågor som låg nära deras egen vardag. Ett annat reportage handlar om invandrare och politiken. Här framträder medborgare som är tveksamma om de skall rösta, som är besvikna på politiken, men också de som säger att de självklart skall rösta. Personerna i reportaget representerar en politiskt intresserad och engagerad opinion. I ytterligare ett reportage får vi möta ungdomar som är politiskt engagerade och som startat ett särskilt ungdomsparlament. Även i Nerikes Allehanda framträder personer som är missnöjda med politiken, men de medborgare som finns representerade i tidningen under valrörelsens sista veckor är också politiskt

engagerade och intresserade. I den regionaltidning vi studerat får vi således en delvis annan bild av medborgarens relation till politiken än den bild som dominerade i TV-nyheterna. I vilken mån detta gäller även andra regional- och lokaltidningar kan vi inte uttala oss om.

Även i Aftonbladet kommer privatpersoner till tals med sina åsikter i sakpolitiska frågor. Men det mer typiska för Aftonbladet (och även Expressen) är att allmänheten träder fram i rollen som tyckare eller smakdomare när de får betygsätta de olika partiledarnas insatser i TV, i partiledarutfrågningar, dueller och partiledardebatter. Denna roll som bedömare av partiledarnas TV-framträdanden är den vanligaste.

Den överlägset vanligaste rollen som allmänheten har i rapporteringen om valrörelsen är rollen som aggregerad opinion. Vi syftar då på alla artiklar som presenterar opinionsundersökningar. 1960 fanns inga sådana artiklar i vårt tidningsmaterial. 1979 handlade 5,9 % av artiklarna om publicerade opinionsundersökningar. 1998 var motsvarande siffra 20,5 %. Det finns stora skillnader mellan de studerade tidningarna. Siffran för Aftonbladet var 29,3 % och för Nerikes Allehanda 4,8 %.

Det är, sammanfattningsvis, speciella aspekter av medborgarskapet som dominerar i den medierade valrörelsen. I opinionsundersökningarna är medborgarna en *aggregerad opinion* som politikerna i valrörelsens slutspurt kämpar om. Det är dessa opinioner som står på spel. Genom att politiken flyttat in mer och mer i televisionen har rollen som *åskådare* blivit allt mer väsentlig. Som TV-tittare värderar vi i stor utsträckning politiken efter smak och underhållningsvärde. I tabloiderna tycker TV-tittarna till om partiledarnas insatser i TV. Personer träder också i vissa fall fram som representanter för *en aktivt politiskt engagerad allmänhet*, särskilt i den regionaltidning vi studerat. I framför allt TV-nyheterna dominerar dock en annan bild av allmänheten, *allmänheten som misstror politiken* (politikerna och de politiska partierna). Medborgarna är i denna journalistik inte en del av politiken utan *avskilda* från politiken. Politiken representeras av politikerna, de som kan vara bra eller dåliga men som sällan gör det de borde. Det är politikerna som ställs till svars, som utvärderas och beskrivs som skyldiga. Medborgarna ställs inte till svars. De har inga politiska skyldigheter. I den medialiserade valrörelsen förstärks på detta sätt vissa föreställningar om medborgarnas roll i, och relation till, politiken medan andra roller och relationer marginaliseras. I nästa kapitel skall vi fokusera en annan relation mellan politiker och medborgare som präglar mycket av den medialiserade valrörelsen: Relationen mellan de strategiska

politikerna som jagar väljare och väljarna som objekt för övertalningskampanjer.

När väljarna blir objekt för reklamstrategier

I samband med valrörelsen 1998 satsade de politiska partierna i Sverige många miljoner vardera på professionellt genomförda valkampanjer (de officiella kostnaderna för socialdemokraternas valkampanj var exempelvis 43 miljoner kronor).¹⁴ Kampanjerna har successivt blivit mer och mer specialiserade, professionaliserade och medianpassade. Partierna bygger numera upp stora kampanjorganisationer, de har särskilda kampanjspecialister, de anlitar reklambyråer och marknadsföringskonsulter, de utnyttjar vetenskapliga undersökningar, utvärderingar och opinionsundersökningar i strategiska beslut (Esaïasson 1990, Nyqvist och Resjö 1998, jfr med t.ex. Swanson och Mancini 1996).

Politiken har flyttat in i reklamens sfär. Vi syftar då *inte* primärt på förekomsten av retoriska knep i politiska tal, eller att politiker tillämpar olika kommunikativa strategier för att övertyga. Den politiska retoriken, agitationen och propagandan är inget nytt, tvärtom. Det vi syftar på är i stället att politiken anpassats till det vi i egenkap av mediepubliker känner igen som reklamens genre och reklamens språk. Samtidigt har politiken låtit sig influeras av de organisationer och aktörer som är verksamma inom reklamens sfär. Detta blir naturligtvis särskilt tydligt i den ”rena” genrespecifika politiska reklamen (i form av annonskampanjer, bioreklam, radioreklam, direktreklam till hushållen etc.). Men det handlar också om att politiken i en mer grundläggande mening tar över reklamens språk för att skapa image, väcka positiva känslor och förtroende (jfr t.ex. Postman 1986, Kern 1989, Diamond och Bates 1992). Reklamens språk sprider sig och sätter sin prägel på stora delar av den medialiserade politiska kommunikationen. Gränserna för vad som är reklam och inte blir delvis flytande.

Vi har i en annan artikel analyserat denna utveckling utifrån det vi kallat den reklampassade politikens paradox (Ekström och Eriksson 1999). Paradoxen kan sammanfattas på följande sätt: För en politik som flyttat in i reklamens sfär är utnyttjandet av reklamstrategier ett kortsiktigt rationellt sätt att nå fram med politiska budskap och vinna väljare. De långsiktiga konsekvenserna av en politik som i allt större utsträckning utnyttjar reklamens språk och strategier kan emellertid bli att medborgarna förhåller sig till politi-

ken som de förhåller sig till annan reklam, dvs. med misstänksamhet, misstro och utifrån mottot ”de skall inte tro att de kan lura mig”.

Paradoxen säger således att det handlande som för enskilda aktörer framstår som kortsiktigt rationellt, skapar icke avsedda och inte heller önskvärda sociala strukturer. Det kortsiktigt rationella syftar då på politikernas och partiernas strategiska sätt att utnyttja reklam och marknadsföring. De strukturella konsekvenserna syftar på de grundläggande relationer som kommunikationen skapar mellan politiker och medborgare.

Politikens villkor har under senare decennier förändrats successivt på ett sådant sätt att politikens karaktär av reklam och strategiskt handlande förstärkts. Låt oss peka på två sådana förändringar.

1. *Utvecklingen av en alltmer opinionskänslig politik:* Valrörelserna (och till viss del även politiken mellan valen) har under efterkrigstiden utvecklats till att bli en kamp om opinionen. De ständigt återkommande opinionsundersökningarna får stort genomslag i medierna. Dessa undersökningar är en del i skapandet av en kortsiktig politik, känslig för medial exponering. Väljarna har blivit mer rörliga. Partiledarna blir ständigt påmind om vilken betydelse deras framträdanden kan ha. När politik blir en fråga om att vinna rörliga opinioner ligger anpassningen till reklamens språk och ett strategiskt handlande nära till hands.

2. *Politikens allt starkare anpassning till medielogiken:* Politikerna kommunicerar med väljarna i stor utsträckning på mediernas, och inte minst televisionens, villkor. Televisionen är ett snabbt bildmedium som lämpar sig dåligt för ingående argumentation och bra för presentation av starka budskap och bilder. Tillsammans med andra audiovisuella medier bidrar TV till att premiera ett språk inriktat på att skapa intryck, upplevelser och känslor. Själva konstruktionen av politikerna som mediepersonligheter har blivit avgörande för politiska framgångar.

Vi menar att det finns åtminstone tre problem förknippade med dessa successiva förändringar av politikens villkor. För det första bidrar detta till att sakfrågorna hamnar på undantag i den politiska debatten. Inom ramen för valkampanjerna har det under de senaste två decennierna utvecklats en politisk marknadsföring som i allt större utsträckning talar till människors känslor. En annan tydlig trend är att politikerna försöker nå framgång genom att skapa image. Diamond och Bates (1992) menar att s.k. ”Soft-sell emotional advertising”, som litar till vad mottagaren känner när de ser och hör politikerna framträda, blivit allt viktigare sedan mitten av 60-talet och framåt. I takt med att de ideologiska skiljelinjerna minskar i

betydelse blir det allt mer avgörande vad väljarna känner för de politiska ledarna. Dessa trender är tydliga även i Sverige.

För det andra innebär politikens ökade satsningar på reklam, marknadsföring och andra strategier att medborgarna i allt större utsträckning tilltalas som objekt. En särskild kommunikationsform prioriteras framför andra former för politiska samtal. Det typiska för denna kommunikationsform är att politikerna intar rollen som strategiska marknadsförare och medborgarna tilltalas som objekt för dessa strategier. Medborgarna tilltalas inte som politiskt engagerade medborgare. Risker är att vi som medborgare förhåller oss till politiska budskapen så som vi är vana att förhålla oss till reklam.

Den opinionskänsliga och till reklamen anpassade politiken skapar för det tredje grunden för politisk misstro och även cynism. Låt oss ge ett konkret exempel. Den 13/9 1998 hade Nyheterna (TV4) en nyhet med följande rubrik: "Storleken har betydelse för S. Nu skall Sahlin bräda Schyman." Ankaret i studion fortsätter sedan att introducera reportaget med följande ord:

Vänstern har varit ämnet för dagen i valrörelsen. Både de borgerliga och socialdemokraterna har utfärdat varningar för tunna populistiska löften. Och när allt annat gått bet på Gudrun Schyman dammar nu socialdemokraterna av förra valets stora röstdragare Mona Sahlin.

Hela reportaget handlar om att socialdemokraterna nu valt att ta in Sahlin i valrörelsen för att "locka tillbaka" väljarna från vänsterpartiet. Vi får se bilder på Sahlin framför valaffischer. Sahlins medverkan i valrörelsen beskrivs som ett resultat av "partistrategernas" överväganden, som ren "taktik" för att locka väljare. Vänsterflykten sägs ha skakat partiet och det är därför som "populära profiler nu manas fram". Sahlins särskilda "taktik" beskrivs. Göran Persson uttalar sig och dementerar att det skulle vara frågan om en ny taktik. Men i inslaget framställs det som taktik och strategi. I studion analyserar en politisk reporter det som antas vara socialdemokraternas taktiska drag.

Liknande inslag finns i andra TV-program och i pressen. Ju mer valdagen närmar sig desto tydligare beskrivs politiken som taktik och strategi. Det talas om hur de sista rösterna "skall dras in" och politikernas budskap beskrivs i termer av "den välbekanta valramsan".

Den analys som journalisterna gör har naturligtvis sin grund i politikens sätt att fungera. Att politiken fungerar så som den gör i valrörelsens slutskede är kanske inte heller något att förvånas över. Ett problem blir det emellertid om politiken i allt större utsträck-

ning får karaktär av, och beskrivs som, taktik och strategi. Politiken befinner sig här i ett dilemma. De villkor som styr en valrörelse inbjuder till ett strategiskt handlande. Detta handlande hotar samtidigt förtroendet för politiken och det ger näring åt en journalistik präglad av misstro och ibland cynism. I denna situation blir det svårare att nå fram med ett ärligt menat budskap. Politikerna blir de där som försöker manipulera allmänheten och medborgarna blir de som politikerna försöker lura.

Det är emellertid inget som talar för att bilden av politiken som en strategisk kamp om väljare var vanligare i valrörelsen 1998 än tidigare. I analysen av pressmaterialet räknade vi antalet artiklar där politiken på ett mer uttryckligt sätt beskrevs som en sådan strategisk kamp. Siffrorna för 1998 överensstämmer nästan helt med siffrorna för de två andra valrörelserna.

Tabell 10. Andelen artiklar där politiken beskrivs som en strategisk kamp om väljare

1998	42 av 322 (13%)
1979	53 av 373 (14,2 %)
1960	8 av 51 (15,7%)

Att politiken får karaktär av en strategisk kamp om väljarna är och har varit ett viktigt inslag i den medialiserade valrörelsen. Denna aspekt av valrörelsen 1998 kan inte på något sätt förklara det minskade valdeltagandet. Men detta är i vilket fall som helst en viktig grund till den misstro (och cynism) som kommer till uttryck under en valrörelse. Denna politikens inriktning bidrar knappast till att minska avståndet mellan politiker och medborgare.

Sammanfattande kommentarer

Kan vi i den medialiserade valrörelsens karaktär finna rimliga förklaringar till det minskade valdeltagandet i det svenska riksdagsvalet 1998? I valrörelsen 1998 var olika negativa bilder av politiken framträdande. Olika uttryck för misstro mot politiken var regelbundet återkommande i medierna. De så kallade politiska skandalerna satte relativt stark prägel på valrörelsen i medierna. Politiken fick till en del karaktär av ett ordkrig som knappast gjorde det lättare för väljarna att ta ställning. Medborgarna iscensattes regelbundet i rollen som de missnöjda. Men med undantag av skandalerna var sådana bilder av politiken ungefär lika framträdande 1979 som 1998. 1979

var valdeltagandet i ett historiskt och internationellt perspektiv mycket högt (ca 91 %). Kan vi därigenom avfärda hypotesen att valrörelsen 1998 bidrog till att förstärka en misstro mot politiken som också minskade människors motivation att delta i valen? Nej, vi är inte säkra på det.

För det första kan vi konstatera att valrörelsen 1998 knappast bidrog till att öka medborgarnas tilltro till politiken. Det var snarare så att de negativa bilderna av politiken fick ytterligare stöd. Politiken iscensattes delvis som ett utpräglat ordkrig. När medborgarna kom till tals i nyheterna, själva eller företrädde genom journalisternas formuleringar, var det ofta i rollen som missnöjda eller utsatta för politikernas strategier. Medborgarna ställdes mot politikerna. Uttalade motbilder förekom sällan. Naturligtvis fanns undantag. Det gällde framför allt den regionaltidning vi studerat där medborgare även förekom i roller som politiskt intresserade och aktiva.¹⁵

Det är knappast rimligt att förvänta sig att ett minskat valdeltagande skall vara ett resultat av plötsliga förändringar i valrörelsernas karaktär. Det är mer rimligt att tänka sig ett minskat valdeltagande som en effekt av såväl långsiktiga trender som mer specifika händelser. I detta perspektiv är kanske det viktigaste resultatet av denna studie att valrörelsen 1998 ytterligare fördjupade snarare än motverkade de tendenser som vi beskrivit.

För det andra är det väsentligt att förstå den politiska debatten i sitt sammanhang. Den mest markanta skillnaden mellan valrörelsen 1998 och de två andra som vi studerat är att regeringsalternativen, de sakpolitiska och ideologiska skiljelinjerna var avsevärt mycket mer otydliga och mindre framträdande 1998. 1979 präglades den politiska debatten av tydliga ideologiska skiljelinjer, sakpolitiska stridsfrågor och en kamp om regeringsmakten mellan socialdemokratin och det borgerliga blocket. 1998 var ordkrigen, den ofta uttalade misstron mot politiken, de återkommande skandalerna, en del i en valrörelse som saknade både tydliga regeringsalternativ och tydligt framträdande politiska skiljelinjer. För många medborgare som redan innan valrörelsen var osäkra riskerade debatten att bli käbbel och inget annat. De sätt på vilka politiken flyttat in mer och mer i TV, och anpassats till TV-mediets sätt att fungera, har snarast bidragit till att förstärka politikens karaktär av ordkrig, mer eller mindre underhållande uppträdanden och skådespel.

En viktig skillnad mellan de tre valrörelserna vi studerat är att de stora händelserna 1998, som fick stort utrymme i medierna under valrörelsens slutskede, handlade om annat än sakpolitiska och ideologiska skillnader. Det handlade om Schymans stadhjälps och hennes uttalanden i TV. Det handlade om Perssons uttalande om hemarbe-

tande småbarnsföräldrar i en partiledarutfrågning. Det handlade om "Loket" som programledare och om den stora bataljen i TV mellan Persson och Bildt. Det handlade om vem som lyckades bäst i TV. 1998 hade politiken flyttat in i TV på ett helt annat sätt än i de tidigare valrörelserna. TV-programmen kunde vara mer eller mindre underhållande men i jämförelse med valrörelsen 1979 erbjöd de knappast väljarna lika tydliga alternativ att ta ställning till. Detta kan mycket väl ha bidragit till att många väljare upplevde det som att det inte gjorde någon större skillnad vilka de röstade på.

I denna uppsats har vi argumenterat för att politikens medialisering också bidrar till politikens sekularisering. Politiken, valrörelsen och själva valet, avheligas när valrörelsen blir en del av samma kommunikationssystem som såpoperor, pratprogram och underhållningsprogram av allehanda slag. Valrörelsen blir en del av ett flyktigt flöde av budskap, bildkollage, skådespel och tillfälliga upplevelser. Med sekulariseringen följer att valrörelsen och valet successivt tenderar att förlora sin ceremoniella och rituella karaktär; sin karaktär av särskilt viktig och från vardagen avvikande händelse (högtid) som samlar befolkningen på ett självklart sätt. Tillsammans med normförändringar i samhället, en minskad tilltro till auktoriteter, kan detta bidra till att det blir mindre självklart att gå och rösta (jfr Westholms och Teorells uppsats i denna bok).

Den valrörelse vi som publik kan ta del av i medierna är naturligtvis ett resultat av såväl politikernas som medieproducenternas och journalisternas agerande i en specifik historisk situation. Det faktum att vi lagt tyngdpunkten på mediernas och journalistikens sätt att fungera skall inte tolkas som att vi menar att politikerna bara är marionetter i ett spel de inte har något ansvar för, tvärtom. En viktig aspekt av politikens medialisering är just politikernas anpassning till, och sätt att utnyttja, massmedierna. Detta kommer bl.a. till uttryck i partiernas allt mer professionaliserade kampanjstrategier. Politikernas dilemma är dock, enligt vår uppfattning, att det som för de enskilda aktörerna framstår som kortsiktigt rationellt, att t.ex. satsa hårt på kampanjer och massmediala uppträdanden, på lång sikt bidrar till att underminera medborgarnas förtroende för politiken. Det på kort sikt rationella ger på lång sikt icke önskvärda effekter. Detta har vi kallat för den medialiserade politikens paradox (Ekström och Eriksson 1999).

Vi har i denna uppsats diskuterat tänkbara förklaringar till ett minskat valdeltagande. Men låt oss inte glömma att vi också kan ställa frågan på ett annat sätt: Vad kommer det sig att vi i Sverige sedan 1960-talet och under flera decennier haft ett så högt valdeltagande (under lång tid kring 90%). Inglehart (1999) är en av dem

som argumenterat för att det senmoderna samhället präglas av en minskad tilltro till och respekt för auktoriteter (bl.a. politiker) men ett fortsatt stöd för demokratin. Ett uttryck för detta är, menar Ingelhart, att de politiska partierna förlorat sitt grepp över medborgarna, att det inte längre är självklart att gå och rösta och att människor kanaliserar sitt politiska engagemang i andra former än genom partier och etablerade politiska institutioner. Forskningen talar också för att det funnits en ganska utbredd misstro riktad mot partierna och de politiska institutionerna i Sverige och i andra länder under flera decennier (Holmberg 1999, Miller och Listhaug 1999). Utifrån detta förefaller det rimligt att ställa sig frågan: Hur kommer det sig att valdeltagandet trots detta varit så högt i Sverige?

Det faktum att valdeltagandet *minskade* relativt kraftigt i valet 1998 innebär inte heller att valdeltagandet nödvändigtvis skall betraktas som *lågt*. I ett internationellt perspektiv är valdeltagandet i Sverige knappast lågt utan snarare högt. Över 80 procent av de röstberättigade medborgarna valde trots allt att gå och rösta. Hur många andra enskilda händelser eller samhällsinstitutioner kan räkna med sådan uppslutning från medborgarna? Inte ens de allra mest populära TV-programmen, biofilmerna, festivalerna eller vilka urbana attraktioner som helst kan komma i närheten av en sådan uppslutning. Ett valdeltagande på över 80 % kan mycket väl tolkas som *ett* tecken på att det demokratiska politiska systemet i Sverige har förhållandevis hög legitimitet.

Men detta innebär nu inte att det saknas problem. Politikernas och de politiska partiernas legitimitet är ifrågasatt. Medborgarnas relation till politiken präglas delvis av misstro och avskildhet. Politikerna blir de där uppe som inte gör det de borde, som säger en sak och gör något annat, som agerar strategiskt för att vinna väljare. Politiken blir ett skådespel. Vi har i detta kapitel försökt visa att politikens medialisering är förknippad med ett flertal strukturella förhållanden som förstärker dessa relationer mellan medborgare och det politiska systemets företrädare. Medborgarnas relationer till politiken är delvis ett uttryck för hur de politiska samtalen, den politiska kommunikationen, fungerar. Olika kommunikationsformer erbjuder deltagarna olika roller. Det är en särskild utmaning inför framtiden att utveckla de former för politiska samtal som kan bidra till att motverka de tendenser som vi pekat på. Politiker och medborgare har här ett gemensamt ansvar.

Noter

¹ Angående begreppet medialisering se Asp (1990).

² Se t.ex. Norris (1999) och skrifterna nr 1 och 24 från Demokratiutredningen.

³ Detta görs inom ramen för diskursanalysens teoretiska och metodologiska perspektiv, se t.ex. van Dijk 1988, Fairclough 1995, Fairclough och Wodak 1997. Texterna analyseras dels med avseende på det van Dijk kallar semantiska macro-strukturer, dvs. den övergripande handlingen. Denna kommer vanligen till uttryck i rubriker och ingresser, men också i den berättelse utifrån vilken texten är organiserad. Texterna analyseras också med avseende på mer specifika ordval, formuleringar, bilder etc. och de implicita föreställningar om politiken som dessa uttrycker. En viktig sak är också att studera de roller och identiteter som reproduceras genom de sätt på vilka politiska samtal, intervjuer och debatter iscensätts i medierna. Här är det viktigt att studera både journalistikens och politikens makt över, och anpassning till, de medialiserade politiska samtals strukturer.

⁴ För de kvantitativa analyserna utgår vi från ett strukturerat kodschema. Detta kodschema innefattar analyser av rubriker på tidningarnas förstasidor, rubriker inne i tidningen samt artikeltexterna. Vi urskiljer här det som är den huvudsakliga handlingen samt starka inslag i texterna. Samma kodschema används vid analyserna av tv-nyheterna. Kodschemat innehåller en mängd variabler om t.ex. ”politiken som ståndpunkt i sakfrågor”, ”opinionsundersökning”, ”personporträtt”, ”allmänheten kommer till tals som opinion”, ”politiker eller politiken misstros” etc. En rubrik eller artikel kan få värdet ”starkt inslag i texten” på flera variabler, t.ex. kan en artikel om en partiledare i en politisk tv-debatt fokusera på såväl *politikerns framträdande*, där kan finnas inslag av *misstro* samtidigt som *sakpolitiken* återges.

⁵ I en debattartikel i Dagens Nyheter (14 juli 1998) kritiserade professorn i statsvetenskap Leif Lewin både socialdemokratin och centern för att de inte gav tydliga besked i regeringsfrågan och i frågan om ett eventuellt framtida samarbete. När partierna undviker att ge väljarna tydliga alternativ att ta ställning till, för att sedan göra uppgörelser inom slutna rum, ökar detta enligt Lewin misstroendet mot politikerna.

⁶ Det finns naturligtvis tolkningsproblem då man skall avgöra om en text handlar om sakfrågor eller inte. Vi menar dock att vi varit tillräckligt konsekventa i våra bedömningar för att det skall vara meningsfullt att jämföra över tid. Däremot bör man vara försiktig med att jämföra siffror från olika studier.

⁷ Definitionen av valrörelsens stora händelser bygger på en samlad bedömning av hela det material vi studerat dvs. både TV-nyheter, morgon- och tabloidpress.

⁸ Just denna beskrivning är hämtad från en mer utförlig analys av denna duell i Ekström och Eriksson (1999).

⁹ Men likafullt hade många valprogram relativt höga tittarsiffror. Och vi skall inte glömma att televisionen också har en potential att skapa engagemang och inlevelse som knappast några andra medier har (Ekström 1999).

¹⁰ Det finns skillnader mellan tidningarna. En tidning som SVD väljer t.ex. inte oväntat att göra sakpolitiska analyser utifrån TV-programmen i större utsträckning än kvällstidningarna. Analysen som följer här inkluderar även artiklar som inte ingår i tabell 3 (vilken enbart baseras på artiklar som publicerades de två sista veckorna före valet), se metodavsnittet ovan.

¹¹ Bakom dessa kvantifieringar kan dock finnas betydande skillnader som bara blir tydliga vid mer kvalitativa textanalyser.

¹² Observera att vi med detta inte har sagt något om hur objektiv, saklig, allsidig etc. journalistiken i realiteten är. Detta är en empirisk fråga som vi i denna studie inte gör några anspråk på att besvara.

¹³ Även den vetenskapliga genren tillämpar sådana språkliga strategier men det är inte ämnet för denna uppsats.

¹⁴ Detta avsnitt bygger delvis på Ekström och Eriksson (1999).

¹⁵ Det är viktigt att komma ihåg att det är en begränsad del av valrörelsen i medierna som vi undersökt i denna studie. Bilden skulle sannolikt ha blivit delvis annorlunda om vi i stället lagt större vikt vid de lokala och regionala medierna.

Referenser

- Altheide, P. & Snow, R.P. (1991) *Media Worlds in the Post-journalism Era*. New York: Aldine De Gruyter
- Asp, K. (1998) i JMG Granskaren, nr 3 -98, Göteborg
- Asp, K. (1990) ”Medialisering, medielogik, mediekraft”, *Nordicom-Information*
- Baudrillard, J. (1983) *In the Shadow of the Silent Majorities*, New York : Columbia University
- Berger, P. & Luckman, T. (1979) *Kunskapssociologi. Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Helsingborg: Schmidts Boktryckeri AB
- Bergh, G. & Eklund, F. (1998) *I valet och kvalet. En studie av första-gångsväljares osäkerhet vid valet 1998*. Örebro: Örebro universitet
- Boorstin, D.J. (1987) *The Image. A guide to Pseudo-Events in America*. New York: Atheneum
- Brandorf, M., Esaiasson, P. och Håkansson, N. (1996) ”Svenska valfrågor: partiernas valdebatt 1902–1994”, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 99:1–36
- Carlsson, U & Bucht, C. (1997) (red.) *Mediesverige 1997*. Nordicom, Göteborg
- Castells, M. (1998) *Nätverkssamhällets framväxt*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB
- Collins, R. (1988) *Theoretical Sociology*. New York: Harcourt Brace Jovanovich
- Diamond, E. & Bates, S. (1992) *The Spot. The Rise of Political Advertising on Television*. Cambridge: The MIT Press
- Dannert, L. (1979) ”Partiledardebatterna i radio och TV inför valen 1964–1976” i *Historielärarnas förenings årskrift*
- Dayan, D. och Katz, E. (1996) *Media events*. Cambridge: Harvard University Press
- Eide, M. (1998) ”Det journalistiske mistaket” i *Sociologisk Forskning*. 35: 123–142
- Ekström, M. (1998) ”När verkligheten inte duger som den är. En studie av TV-journalistikens praktik”. *Nordicom* 20: 3–20

- Ekström, M. & Eriksson, G. (1999) *Den medialiserade politikens paradox*, (paper till den 14:e nordiska konferensen i Kungälv, 14-17 augusti 1999)
- Ekström, M. (1999) "TV-tittarna och demokratin", *Politikens medialisering*. Demokratiutredningens forskarvolym III. SOU 1999:126
- Ekström, M. och Nohrstedt, S-A. (1996) *Journalistikens etiska problem*. Stockholm: Rabén Prisma
- Esaiasson, P. (1990) *Svenska valkampanjer 1866–1988*. Stockholm: Allmänna förlaget
- Esaiasson, P. (1996) "Käbblar politikerna? Om skryt, attacker och bortförklaringar i partiernas valbudskap", i Rothstein, B. & Särilvik, B. (red.), *Vetenskapen om politik. Festskrift till professor emeritus Jörgen Westerståhl*. Kungälv: Grafikerna
- Fairclough, N. (1995) *Media Discourse*. London: Edward Arnold
- Fairclough, N. & Wodak, R. (1997) Critical Discourse Analysis, i T.A. van Dijk (red.), *Discourse as Social Interaction*. London: Sage
- Fiske, J. (1992) "Popularity and the Politics of Information", i Dahlgren, P. & Sparks, C. (red.). *Journalism and Popular Culture*. London: Sage
- Gilljam, M. & Holmberg, S. (1995) *Väljarnas val*. Stockholm: Norstedts
- Habermas, J. (1984) *Borgerlig offentlighet*, Lund: Arkiv Förlag
- Holmberg, S. (1999) "Down and Down We Go: Political Trust in Sweden", i Norris, P. (red.) *Critical Citizens. Global Support for Democratic Government*. New York: Oxford University Press
- Holmberg, S. & Petersson, O. (1998) *Opinionsmätningarna och demokratin*. Stockholm: SNS Förlag
- Hvitfelt, H. (1996) *Skurkar, kapplöpningar och sensationer. Om marknadsstyrd journalistik och politisk populism*, i Carlsson, U. m.fl. (red.) *Medierna i samhället. Igår, i dag imorgon*. Nordicom-Sverige, Göteborg
- Hvitfelt, H. & Nord, L. (1998) "Popularitet och populism", i Holmberg, S. & Weibull, L. (red.) *Opinionssamhället*. Göteborg: SOM-institutet, rapport 20
- Inglehart, R. (1999) "Postmodernization Erodes Respect for Authority, but Increases Support for Democracy" i Norris, P.

- (red.) *Critical Citizens. Global Support for Democratic Government*. New York: Oxford University Press
- Isotalus, P. (1998) "Election Debate is Always News. The Reports of Political Television Programs in Finnish newspapers", *Nordicom-Information*, 20: 49–56
- Kern, M. (1989) *30-second Politics. Political Advertising in the Eighties*. Westport: Praeger Publishers
- Lewin, L. (1998) *Bråka inte. OM vår tids demokratisyn*. Stockholm: SNS Förlag.
- Lull, J. & Hinerman, S. (1997) *Media Scandals*. New York: Columbia University Press
- Mediebarometern (1998) Stockholm: Sveriges radio, Publik och programforskning
- Miller, A. & Listhaug, O. (1999) "Political Performance and Institutional Trust" i Norris, P. (red.) *Critical Citizens. Global Support for Democratic Government*. New York: Oxford University Press
- Möller, T. (1998) *Politikerförakt eller mogen misstro? Misstron mot politiker och politiska institutioner*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet och Kommentus Förlag
- Norris, P. (ed.) (1999) *Critical Citizens. Global Support for Democratic Government*. New York: Oxford University Press
- Nylund, M. (1999) *Iscensatt interaktion. Strukturer och strategier i politiska mediasamtal*. Helsingfors: Helsingfors universitet (kommande)
- Nyqvist, J. & Resjö, A. (1998) *Taktik och politik – en studie av fyra svenska valkampanjer*, Örebro Universitet, Örebro.
- Petersson, O. (1994) Yrkeskår, profession, samhällsklass, *Svenska Dagbladet* 94-05-06.
- Postman, N. (1986) *Underhållning till döds*, Prisma, Stockholm.
- Potter, J. (1996) *Representing Reality. Discourse, Rhetoric, and Social Construction*, Sage Publications, London.
- Swanson, D.L. & Mancini, P (1996) (red), *Politics, Media and Modern Democracy*. Praeger Publishers, Westport.
- Thompson, J.B. (1995) *The Media and Modernity*, Polity Press, Cambridge.
- van Dijk, T.A. (1988) *News as Discourse* Hillsdale, NJ.

